

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ТЕХНИКА УНИВЕРСИТЕТИ

«Электроника ва автоматика» факультети

5330200 – «Информатика ва ахборот технологиялари
(бошқаришда)» йўналиши

«Бошқаришда ахборот технологиялари» кафедраси

«Ҳимояга руҳсат этилди»
Кафедра мудири

_____ доц. Севинов Ж.У.
«_____» _____ 2016 г.

**БАКАЛАВР
ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН
БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ**

Мавзу: «Олий таълим муассасалари рейтингини баҳолашнинг
автоматлаштирилган тизими»

Битирувчи

Хасанов А.А.

Раҳбар

т.ф.д., доц. Зарипов О.О.

Тошкент – 2016 й.

МУНДАРИЖА

	бет.
КИРИШ.....	4
I-БОБ. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲОЛАТИ ВА СИФАТИНИ БАҲОЛАШ .	7
1.1. Олий таълим муассасаларининг ҳолатини баҳолаш	7
1.2. Олий таълимда сифат таъминотини бошқариш – юқори рейтинг кўрсаткичи кафолати	14
1.2.1. Сифат таъминоти ва олий таълим муассасалари стратегияси	18
1.2.2. Таълим сифатини таъминлашда мотивация ва мобилизация масалалари	19
II-БОБ. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ РЕЙТИНГИНИ БАҲОЛАШНИНГ АВТОМАТЛАШТИРИЛГАН ТИЗИМИ	26
2.1. Олий таълим муассасалари рейтинги – сифат ва тараққиёт омили	26
2.2. Олий таълим муассасаси халқаролашуви хусусиятлари: хорижий тажрибалар	35
2.3. Олий таълим муассасалари рейтингида илмий-тадқиқот ишларининг роли	41
2.4. Рақамли кутубхоналарни ривожлантириш бўйича лойиҳалар таҳлили ва уларнинг олий таълим муассасалари рейтингини оширишдаги ўрни	46
2.5. Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш мезонлари	51
2.6. Олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш дастурий таъминоти	67
III-БОБ. ХАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИ	72
ХУЛОСА	82
АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ	83
ИЛОВА	85

КИРИШ

Бугунги кунда таълим инсон фаолиятининг барча соҳаларига янги технологияларни жорий этиш, рақобатбардошлиликни ошириш, турмуш даражасини кўтаришнинг муҳим шартига айланиб бормоқда. Олий таълимнинг ижтимоий масъулияти кўп жиҳатдан ҳар бир инсоннинг тез ўзгарувчан меҳнат бозорида ҳаридоргир бўлиб қолиши, ривожланиб бораётган инновацион иқтисодиётда тўлақонли иштирок этиши ва шу йўл билан ўз фаровонлигини ҳамда умуман жамият фаровонлигини таъминлаш имконини берадиган малакавий ва ижтимоий кўникмалар олишидан иборатдир. Кўпгина мамлакатларда олий мактабнинг ошиб бораётган ролини ҳисобга олган ҳолда уни ривожлантириш стратегияси миллий стратегия устуворликлари билан белгиланади ва у олий таълим сифатини ошириш ҳамда уни олиш имкониятини кенгайтиришга йўналтирилгандир.

Ўзбекистонда бозор ислохотларининг бошланиши режали иқтисодиёт шароитида кадрлар тайёрлашга йўналтирилган ҳамда давлат нафақат кадрлар тайёрлашга бўлган эҳтиёжнинг майда икир-чикирларини, балки таълим шакли, услуби ва ғоясини ҳам белгилаб берадиган тизимни жиддий қайта кўришни тақозо этди. Янги шароитлар олий маълумотли мутахассисларни тайёрлаш тўзилмаси, уларнинг билим ва кўникмаларига бўлган талабни ўзгартирди. Эндиликда янги билимларни амалда қўллай оладиган, муайян касб соҳасидаги инновацион имкониятлар кўламини тушуна оладиган кадрларга талаб юқори. Бўлар нафақат жорий хўжалик ва ишлаб чиқариш масалаларини малакали ҳал қиладиган, балки тўғри қарор қабул қила оладиган тахлилий қобилиятга эга, юқори даражали мутахассислар бўлиши лозим.

Ўзбекистоннинг замонавий индустриал дунёга қўшилишга интилиши ундан тез ўзгариб турувчи меҳнат бозори эҳтиёжларига мослашишга қодир бўлган олий таълим тизимини яратишни қатъий талаб қилди. Олий ўқув юртларини ривожлантириш ва улар томонидан сифатли таълим хизматлари кўрсатилишини рағбатлантирувчи рақобатни кучайтириш заруратга айланди.

1997 йилда таълимнинг барча соҳаларини, шу жумладан, олий таълимни ислоҳ қилишнинг асосий йуналишлари ва босқичларини белгилаб берган Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури қабул қилинди.

Бугунги кунда олий таълимнинг ривожланиши учун бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш тизими йўлга қўйилди, яъни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги 371-сон «Республика олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида» қарорига мувофиқ республика олий таълим муассасаларини рейтингини ҳисоблаш тизими йўлга қўйилди. Қарорда қуйидаги фикрлар баён этилган:

Республика олий таълим муассасаларининг илмий ҳамда педагогик фаолияти даражаси ва сифатини оширишни, улар томонидан юқори, тегишли халқаро мезонлар ва стандартларга, олий ўқув юртларининг профессор-ўқитувчилар таркибининг илмий салоҳиятидан фойдаланиш кўрсаткичларига эришишни, ўқитишнинг ҳамда иқтисодиётнинг реал тармоқларида талаб катта бўлган юқори малакали кадрлар тайёрлаш сифатини оширишни рағбатлантириш, шунингдек таълим соҳасида халқаро ҳамкорликни кенгайтириш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси қарор қилади:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги, Молия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, таркибида олий таълим муассасалари бўлган вазирликлар ва идораларнинг 2013 йилдан бошлаб олий таълим муассасалари рейтингини иловага мувофиқ баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисидаги таклифига розилик берилсин.

2. Республика олий таълим муассасалари рейтингини тузиш ва уни баҳолаш функцияси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест марказига юклансин, қуйидагилар унинг асосий вазифалари этиб белгилансин: олий ўқув юртларининг илмий-педагогик фаолияти даражаси ва сифатини характерловчи маълумотларни тизимли равишда тўплаш ва маълумотлар базасини шакллантириш, олинган кўрсаткичларни ишлаб чиқилган мезонларга мувофиқ баҳолаш асосида

республика олий таълим муассасалари рейтингини ҳар йили тузиш; экспертлар ва иш берувчилардан сўровлар натижалари асосида, етакчи халқаро рейтинг ташкилотларининг илғор тажрибасини, республиканинг олий таълим тизимини ривожлантириш устуворликларини ҳисобга олган ҳолда олий таълим муассасалари рейтингини тузиш методикасини янада такомиллаштириш; рейтинг баҳолари асосида республикада олий таълимни ривожлантиришнинг ҳолати тўғрисида ҳар йилги таҳлилий ахборотни тайёрлаш ва уни олий таълим муассасаларининг илмий-педагогик фаолиятини ташкил этишни янада такомиллаштириш, унинг самарадорлигини, юқори малакали мутахассислар тайёрлаш даражаси ва сифатини ошириш бўйича аниқ таклифлар билан бирга Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига киритиш; олий таълим муассасалари рейтингини натижаларини ҳар йили 1 мартгача чоп этиш ва оммавий ахборот воситаларида кенг ёритиш.

3. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази: бир ҳафта муддатда қўшма қарор билан Олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш тартиби тўғрисидаги Низомни тасдиқласинлар; 2013 йилги республика олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш яқунлари бўйича кўрсатиб ўтилган Низомга, уни амалиётда синаш натижасида тўпланган тажрибани ҳисобга олган ҳолда зарур ўзгартириш ва қўшимчалар киритсинлар.

4. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги 2013 йилдан бошлаб, Давлат бюджетининг ҳар йилги параметрларини шакллантиришда асосланган ҳисоб-китоблар бўйича Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест марказига олий таълим муассасалари рейтингини тузиш ва уни чоп этиш чора-тадбирларини амалга ошириш учун зарур маблағлар ажратилишини назарда тутсин.

Бу тизимни автоматлаштириш ва уни бошқариш масалалари муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

I-БОБ. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲОЛАТИ ВА СИФАТИНИ БАҲОЛАШ

1.1. Олий таълим муассасаларининг ҳолатини баҳолаш

Жамиятни ривожлантиришдаги замонавий тамойиллар юқори сифатли касбий таълим олиш имкониятини яратишнинг тубдан янги босқичига ўтишни талаб қилади.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон олий таълим тизимида амалга оширилган ислохот ва Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг қабул қилиниши мамлакат таълим тизимининг жаҳон таълим жараёнига босқичма-босқич қўшилишига кўмаклашди. Ўз миллий таълим моделини яратар экан, Ўзбекистон олий даражада таълим бериладиган мамлакатларнинг ўзини оқлаган тажрибасига, шу жумладан, Ўзбекистон расман иштирокчи ҳисобланмаган Болонья жараёни қоидаларига асосланди. Болонья жараёни олий таълим маданияти ва сифатини такомиллаштиришга рағбатлантирувчи таъсир кўрсатади. Ўзбекистон олий таълим тизимида бу олий ўқув юртларини аттестация қилиш орқали амалга оширилади. Ҳар бир олий ўқув юрти беш йилда бир марта Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази томонидан амалга ошириладиган аттестациядан ўтади. Аттестация ўқув жараёни сифати, ўқитувчилар малакаси, ўқув муассасасининг давлат таълим стандартларига мувофиқ ҳолда хизмат кўрсатишга тайёрлигини баҳолаш борасида ишлаб чиқилган мезонлар асосида ўтказилади.

Олий таълим асосий расмий хусусиятларига кура, ЮНЕСКОнинг Бош конференцияси томонидан 1997 йилда қабул қилинган Таълимни Ҳалқаро Стандарт таснифлаш (ТХСТ) томонидан тавсия этилган стандартларга жавоб беради. ТХСТ таққослама кўрсаткичларни тўплаш, қайта ишлаш ва таҳлил қилиш воситаси ҳисоблангани ҳолда миллий таълим моделларини ислох қилишда тўғрилаш, баъзан эса ўзгартириш ва

тузатишлар киритишга ёрдам беради. Маълумки, икки асосий йўналиш: таълим босқичи ва таълим соҳаси бўйича тавсифланадиган таълим дастурлари халқаро таснифлашда ҳисоб бошлаш бирлиги сифатида чиқади.

Айрим ривожланган давлатлар ва ўтиш даври иқтисодиётини бошдан кечираётган мамлакатлар тажрибаси шарҳини кўриб чиқамиз.

Олий таълим олишга интилиш XXI асрда жаҳоннинг кўпчилик иқтисодий ривожланган мамлакатларига хос тамойилга айланди. Масалан, 1997 йилда Иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш ташкилоти (ИИРТ) мамлакатларида 25-34 ёшли аҳолининг салкам 14 фоизи олий маълумотга эга бўлган бўлса, 2002 йилга келиб бу кўрсаткич 18 фоизга етди.

Глобаллашув шароитида мамлакатнинг инновацион ривожланиши ракобатбардош бўлишнинг ҳал қилувчи омилларидан бирига айланган пайтда аҳолининг юқори таълим даражаси мамлакатнинг "олий" жамиятга тааллуқликни ҳис этиш имконини берадиган нуфузлилик белгиси эмас, балки яшовчанлик омили ва иқтисодий, унинг кетидан сиёсий мустақиллик гаровидир.

Бугунги кунда Европа мамлакатларида олий маълумотли мутахассислар учун мўлжалланган иш ўринлари улуши 30-40 фоизга етмоқда. Айти пайтда қайд этиладики, олий маълумот дипломли мутахассислар даромадларини камида 1,5-2 бараварга оширади. Кўпинча иш берувчилар олий маълумотга касбий вазифаларни ўзлаштириш учун дастлабки босқич сифатида қарайдилар. Бу таълим тизимини доимо ислоҳ қилиб бориш, мавжуд параметрлар ва стандартларни қайта баҳолаш заруратини келтириб чиқаради.

Меҳнат бозори талабларига мос келадиган малакали мутахассисларни тайёрлашни тўлиқ даражада таъминлаш учун олий таълимни молиялаштириш масалаларини қайта кўриб чиқиш зарур.

Кенг турли-туманликка қарамасдан жаҳон амалиётида натижа асосида молиялаштиришни 2 та асосий услубга: 1) доимий индикаторлар

асосида ва 2) муайян муддатга тўзилган шартномалар асосида молиялаштириш усулига ажратиш мумкин. Индикаторлар тизими ўз навбатида яна икки турга бўлинади: бир мезонли ва кўп мезонли.

Бир мезонли тизим. Францияда молиялаштиришнинг 50 фоизи жон бошига қараб ажратилади (курслар ва мутахассисликлар бўйича фарқланади). Белгиланган миқдор олий ўқув юртига бюджетда алоҳида қаторда берилади, бу маблағлардан фойдаланишда мустақилликни таъминлайди. Бундай тизимни қўллаш жуда осон. Данияда бўлса молиялаштиришнинг 30-50 фоизи имтиҳон топширган талабалар сонига қараб тақсимланади. Бу таълим сифатини назорат қилишнинг самарали тизими мавжуд бўлган тақдирда мақсадга мувофиқдир. Голландияда эса олий ўқув юртлари молиялаштиришнинг 50 фоизини битирувчилар сонига қараб оладилар. Кескин ўзгаришларнинг олдини олиш мақсадида молиялаштириш миқдори ўртача 2 йилдаги битирувчилар сони кўрсаткичи асосида ҳисобланади.

Кўп мезонли тизим. Жанубий Африка Республикасида олий таълим учун ҳаражатларнинг 89 фоизи бир нечта мезонлар асосида тақсимланади. Таълим вазирлиги ҳар йили ушбу кўрсаткичларни тўзиш ва уларнинг ҳар бирини вазнини аниқлаш бўйича алоҳида қўлланма чоп этади. Амалда паст натижалар олий ўқув юртлари ҳам фаолият натижаларини яхшилашга доир режалари мавжуд бўлган тақдирда барибир молиялаштириш оладилар, чунки бундай олий ўқув юртлари давлат томонидан молиялаштирилмаси ёпилишга мажбур бўладилар.

Натижадорликни баҳолаш асосидаги шартномалар. Францияда молиялаштиришнинг 30 фоизи давлат билан олий ўқув юртлари ўртасида тўзилган шартномалар асосида берилади. Шартномалар таълим вазирлиги билан ҳар бир олий ўқув юрти ўртасида ўтказилган музокаралар асосида 4 йил муддатга тўзилади. Финландияда эса бундай шартномалар 3 йилга тўзилади.

Ҳисоб-китобларнинг кўрсатишича: ўтиш даври иқтисодиётини бошдан кечираётган мамлакатлар ичида аҳолини олий таълим билан камраб олишга доир ўртача натижага эришиш учун олий таълимга инвестицияни ЯИМнинг 0,6 фоизидан 1,4 фоизигача ошириш зарур. Яқин келажакда давлат инвестициялари ҳисобидан олий мактабни молиялаштириш кўламини мазкур даражача кенгайтиришнинг иложи йўқ ва у мақсадга мувофиқ ҳам эмас. Ушбу масалани ҳал этиш тадбиркорлар доираларининг таълим жараёнидаги ва уларнинг хусусий сектордан молиялаштиришдаги иштирокини кенгайтириш билан боғлиқ. Ҳозирги пайтда бу олий таълимга инвестицияларни оширишнинг асосий потенциал манбаларидан биридир.

Сўнги йилларда талабаларга ёрдам бераётган мамлакатлар уни академик кўрсаткичлар билан боғлиқ қилиб қўймоқдалар, бироқ ушбу талаблар даражаси турлича. Масалан, Буюк Британияда ёки Данияда талабалардан фақат ўқишга фаол муносабатда бўлиш талаб этилади. Норвегияда эса имтиҳонларни режа асосида топшириш талаб этилади. Швецияда бўлса талабалар курс бўйича имтиҳонни белгиланган вақт давомида топширишлари шарт. Голландияда 1996 йилдан бошлаб асосий грантлар ўзлаштиришга боғлиқ қилиб қўйилган грантлар билан алмаштирилган. Кўпчилик ривожланган мамлакатларнинг таълимни кредитлаш тизимларида давлат билан биргаликда хусусий сектор ҳам иштирок этади. Таълим кредитлари хатто олий маълумот олиш учун тулов турли даражадаги бюджетлар томонидан қопланадиган мамлакатларда (масалан, Германия, Швеция) ҳам кенг тарқалган. Талабалар одатда қўшимча ҳаражатлар яшаш, ўқув адабиётлари ва ҳ.к. учун кредит оладилар. Кўпгина ривожланган мамлакатларда таълим кредитлари тизими XX асрнинг 70-80 йилларида ишлаб чиқилган ва жорий этилган бўлиб, ҳозиргача унга узгартиришлар киритиб келинмоқда.

Европанинг нуфузли илмий марказлари жаҳон таълим тизимларидаги замонавий тамойилларни тадқиқ қилишда борган сайин

Осиё моделини кўп тилга олмокдалар. Айни пайтда олимлар ўзини аста-секин кўрсатишни бошлаётган Осиё таълим тизими моделида таълимни бошқариш жараёнида Осиё мамлакатларига хос бўлган хусусият билан ушбу қитъа ташқарисидан, хусусан АҚШ ва Буюк Британиядан намуна олинган институционал тўзилмалар ва элементлар ўзига хос тарзда уйғунлашиб кетганини рад этмайдилар.

Тадқиқотларда Япония, шунингдек «Осиё йулбарслари» ҳисобланган тўртта бошқа мамлакат (Жанубий Корея, Тайвань, Сингапур ва Гонконг)нинг таълим тузилмаси ва таркибига алоҳида эътибор қаратилади. Уларнинг жаҳон бозорига шиддат билан кириб бориши кўп жиҳатдан устуворликларнинг тўғри танлангани билан изоҳланади. Унчалик катта бўлмаган худудларга эга бўлган, бирон-бир фойдали қазилма захиралари мавжуд бўлмаган бир шароитда давлатлар таълимга маблағ сарфлади. Ушбу мамлакатлар ҳукуматларининг фикрича, фақат юқори маълумотли кишигина ўзининг ақлий қобилияти ва янгиликка интилиши билан мамлакатни камбағаллик ва техникавий қолоқликдан шиддатли ривожланишга олиб чиқиши, "иқтисодий мўъжиза" яратишга қодирдир. Кейинчалик Малайзия, Хитой, Ҳиндистон, Туркия ва турли табиий-ресурс салоҳиятига эга бўлган бошқа Осиё мамлакатлари ҳам таълимнинг ахамиятига шу даражада эътибор қарата бошладилар.

Тадқиқотчиларнинг қайд этишларича, миллий ва тарихий анъаналар, халқ менталитети ҳам таълимда муваффақиятли натижаларга эришишда ва у билан боғлиқ илмий-техникавий прогрессда муҳим омил бўлиб хизмат қилди. Замонавий корейс онгида нуфузли университетлардан бирида таълим олиш мукаддас бурчга айланиб қолган. Корейс олий таълими бир вақтнинг ўзида ҳам барчага тенг ва нуфузли ҳисобланади. Бир томондан Ҳукумат олий таълим олиш учун "тенг имкониятлар" сиёсатини онгли равишда ва изчил амалга оширмоқда, иккинчи томондан корейс олий ўқув юртлари аниқ иерархик пирамидани ҳосил қилиб, унда турли университетлар дипломларининг "баҳоланиши" турлича бўлиши мумкин.

Бундай мувозанатлаштирилган ва пухта уйланган сиёсат ўзининг ижобий самараларини берди. 2005 йилга келиб Жанубий Кореяда 25-34 ёшли кишиларнинг 97 фоизи олий маълумотга эга эдилар. Таққослаш учун, 1960 йилларда Жанубий Кореянинг миллий даромади Мексика ва Жанубий Америка мамлакатларининг миллий даромадидан паст эди, таълим малакаланиши бўйича эса Жанубий Корея Иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш ташкилотининг 30 мамлакати рейтингида энг қолақ мамлакатлар қаторида эди. Эришилган муваффақият шундан иборатки, мамлакат ўз аҳолисининг таълимга бўлган муносабатини ўзгартиришга ва талабнинг ўсишига мос тарзда жавоб бера олишга эришди.

Японияда меҳнатга қобилиятли 25-65 ёшли аҳолининг 42 фоизи олий маълумотга эга. Бу мамлакатда ишлаб чиқариш юқори даражада автоматлаштирилганлиги ва у оддий ишчилардан ҳам юқори даражадаги тайёргарлик талаб қилиши билан изоҳланади. Таълим эндиликда фақат "оқ ёқалилар"нинг имтиёзи бўлмаё қолди. Бугунги кунда мамлакатда 600 та университет, шу жумладан 425 та хусусий университет мавжуд бўлиб, уларда 2,5 млн. нафар талаба таҳсил олмақда. Япониянинг олий таълим тизими гайри табиийдир. Сўнгги ун йилликларда рўй берган барча ўзгаришларга қарамасдан у жаҳондаги энг консерватив ва ўзига хос таълимлигича қолмақда. Бироқ таълим тизимини ислоҳ қилиш орқали Япон жамиятини янгилаш рўй берган: Фарбча шаклдаги япон таълим тизими асоси қурилган XIX аср охиридаги дастлабки модернизациядан бошлаб то ўқув муассасаларнинг анъанавий ўз қобиғидан чиқмаслиги ва ялпи қарамлигига қарши қаратилган сўнгги ислоҳотларгача шундай бўлган.

Ҳукумат томонидан 2001 йилда бошланган ислоҳот олий ўқув юртларини нисбатан катта мустақиллика эга бўлган университет корпорацияларига бирлаштиришни кўзда тутуди. Корпорациялар нафақат университет бинолари ва ер майдонларини мулк қилиб олади, балки улар амалда тўлиқ автономияга эга бўладилар. Бу ислоҳот муаллифларининг

фикрича, нафақат олий ўқув юртининг ўз дипломининг сифати учун масъулиятини кучайтиради, балки раҳбариятнинг фаннинг бизнес билан алоқаларини йўлга қўйишга йўналтирилган фаолиятини кучайтиришга ундайди. Корпорациялар ўз дастурлари ва ўқув режаларини яратишлари, ўз университетининг ихтисослашувини топиши, эркин либераллаштириш ва диверсификациялаш сиёсати юритиш имкониятидан тўлақонли фойдаланиши лозим. Олий ўқув юртлари ва тадқиқот институтларининг бошланган интеграциялашув жараёнлари ислохотларнинг ижобий натижалари бўлди. Бизнес ва таълим кооперацияси, илмий марказлар ва университетларнинг интеграциялашуви, олий ўқув юртларининг маъмурий автономияси бугунги кун Япония таълим тизимини ислоҳ қилиш натижаларидир.

Хитойда кўп босқичли олий таълим тизими шаклланган. Сўнгги 5 йил ичида мамлакатда олий ўқув юртлари сони деярли икки мартага ошди. Хитойда ўқиш учун ҳамма пул тўлаши шарт, стипендиялар тизими амал қилади. Олий ўқув юртлари битирувчилари мустақил равишда ишга жойлашадилар ёки аспирантурага кирадилар. Хитой олий ўқув юрти ўз талабаларини ўқиш ва стажировка учун чет элга жўнатиши мумкин. Олий таълим кўлами бўйича Хитой жаҳонда биринчи ўринни эгаллайди. Британиянинг «The Times» журналининг сўнгги рейтингда Хитойнинг олтита олий ўқув юрти жаҳондаги 200 та энг яхши университетлар қаторидан жой олган. Ушбу руйхатда Пекин университети юқори ўринда турибди. Хитой бизнес мактабларининг нуфузи ортди. Улардан энг яхшиси Шанхайнинг CEIBS мактаби бўлиб, у «Financial Times Executive» MBA Rankings бўйича 100 энг яхши мактаб ичида 22-уринни эгаллади. Ислохотларнинг дастлабки беш йили давомида Хитой олий ўқув юртларини давлат томонидан молиялаштириш икки мартадан ортиқроққа ўсди. Қўшимча ҳаражатларнинг бир қисми хорижда муваффақиятга эришган олимларни олиб келишга йўналтирилди: уларга хатто

америкаликлар ўлчови бўйича ҳам яхшигина маошлар таклиф қилинди ва ғарбдагидек меҳнат шароитлари яратилди.

Ҳарчи Хитойдаги барча ўқув муассасалари тўлиқ давлат қарамоғида бўлса ҳам барча ўқув муассасалари учун ягона бўлган дастур мавжуд эмас. Ҳар бир олий ўқув юрти нафақат ўз ўқитиш методикасини ишлаб чиқади, балки у талабаларнинг ўзлаштиришлари ва ўқув фанларининг ўтилиш сифати устидан ўз назорат шаклларини ўрнатади. Бир ўқув юртида юзлаб турли мутахассислар тайёрланиши мумкин бўлган Европа ва Америка олий ўқув юртларидан фарқли равишда Хитой олий ўқув юртлари фақат муайян соҳаларга ихтисослашган: педагогик, техник, лингвистик ва бошқа олий ўқув юртлари мавжуд.

Юқорида келтирилганлар асосида ҳар бир олий таълим муассасаларининг ҳолатини тўғри баҳолаш ва шу асосда кадрлар тайёрлашга катта аҳамият бериш мақсадга мувофиқдир.

1.2. Олий таълимда сифат таъминотини бошқариш – юқори рейтинг кўрсаткичи кафолати

Олий таълим мазмунини бозор иқтисодиёти, меҳнат бозори талабларидан келиб чиққан ҳолда ташкил этиш – ривожланаётган жамиятнинг бугунги кундаги энг долзарб талаби саналади. Мазкур ҳолат глобал молиявий-иқтисодий инқирознинг салбий оқибатларини бартараф этишга кўмак берибгина қолмай, олий таълимнинг мутахассислар тайёрлаш ва илмий-тадқиқот олиб бориш салоҳиятини амалиётнинг реал эҳтиёжларига бўйсундиришга хизмат қилади. Бироқ, жаҳон иқтисодиётида глобаллашув жараёнлари чуқурлашиб бораётган бугунги кунда Ўзбекистон Республикасининг инновация, илм-техника ютуқлари соҳасида юқори даражали қўшимча қийматни яратиш қобилиятига эга мамлакат сифатида ривожланиши учун бунинг ўзи етарли эмас. Мамлакат иқтисодий ва ижтимоий ҳаётига сезиларли таъсир кўрсата оладиган олий таълим

тизими унга қўйилаётган замонавий талабларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқаришни ривожлантиришга қодир малакали кадрлар билан таъминлаши зарур.

Президентимиз И.Каримов таъкидлаганидек: «Мамлакатимизда шаклланган узлуксиз таълим тизимининг юқори босқичи бўлмиш олий ўқув юртларининг моддий-техник базасини янада мустаҳкамлаш, юксак малакали мутахассис ва кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш мақсадида уларнинг фаолиятини такомиллаштириш эҳтиёжини ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда».

Мазкур йўналишдаги ишларни амалда оширишда олий таълим муассасаларининг илмий ютуқларга, янги технологияларни самарали ўзлаштиришга асосланган инновацион капитали ва унинг сифати таъминоти етакчи вазифалардан бирини бажаради.

Шу йилнинг 12-13 июнь кунлари Хорватиянинг Загреб университетида Олий таълимда сифат таъминоти масалаларига бағишланган семинар бўлиб ўтди. Мазкур семинарда Темпус дастури доирасида ҳамкорлик қилувчи мамлакатларнинг Олий таълим бўйича экспертлари (HERE), Миллий Erasmus + офиси вакиллари, Европа экспертлари, Загреб университети вакиллари, Европа комиссияси ва Ижрочилик қўмитаси вакиллари иштирок этди.

Семинарнинг мақсади Темпус бўйича ҳамкор мамлакатларнинг Олий таълим экспертлари иштирокида ОТМлар таълим сифатини таъминлаш билан боғлиқ муаммолар ва уларнинг ечимлари устида музокара юритишдан иборат эди. Семинар турли мамлакат вакиллари орасида ушбу соҳага оид маълумотлар ва тажрибалар билан алмашиниш, шунингдек, Темпус дастури доирасидаги лойиҳа ва тадбирларнинг энг яхши намуналари билан танишиш имкониятини яратди.

Семинар икки қисмдан иборат бўлди: умумий муаммолар ечимига қаратилган пленар йиғилиш ҳамда ОТМда сифат таъминоти билан боғлиқ аниқ саволларнинг чуқур муҳокамасига қаратилган семинар-тренинглар.

Семинарнинг ялпи мажлиси мамлакат/худуд миқёсидаги мавзуй тадқиқотларга асосланган Tempus ва ЕИ худудларидаги сифат таъминоти (СТ)нинг асосий муаммолари ҳамда устувор йўналишларига бағишланган тақдимотлардан иборат бўлди.

Семинарда билдирилган фикр ва мулоҳазалардан келиб чиққан ҳолда шуни айтиш мумкинки, олий таълим мазмунини бозор иқтисодиёти, меҳнат бозори талабларидан келиб чиққан ҳолда ташкил этиш – ривожланаётган жамиятнинг бугунги кундаги энг долзарб талаби саналади. Мазкур ҳолат глобал молиявий-иқтисодий инқирознинг салбий оқибатларини бартараф этишга кўмак берибгина қолмай, олий таълимнинг мутахассислар тайёрлаш ва илмий-тадқиқот олиб бориш салоҳиятини амалиётнинг реал эҳтиёжларига бўйсундиришга хизмат қилади. Олий таълим тизимининг хилма-хил кўриниши, турли сиёсий тизим, ранг-баранг ижтимоий-маданий ва таълимий анъаналар, муаммо ва ечимларни ўзида кенг кўламли акс эттирган турли хил мамлакатлар Европа Иттифоқининг таълимий дастурлари (Tempus, Erasmus+) томонидан қамраб олиниши мазкур масала моҳиятини таҳлил этишда алоҳида аҳамиятга молик. Бугунги кунда Темпуснинг ҳамкор-мамлакатларидаги олий таълим тизими кўп сонли муаммоларга дуч келиш билан бир қаторда бутун дунё бўйича олий таълимнинг замонавий тенденцияларини ўзида акс эттириб келаётир. Булар орасида энг эътиборга молик омиллар сифатида куйидагиларни кўрсатиш мумкин: глобаллашиш, ОТМ ва талабалар сонининг ортиши, олий таълимга эга бўлиш имкониятининг кенгайиш и тараққий этиш зарурияти, янги таълим технологиялари ва методологияларининг пайдо бўлиши, ОТМларнинг жамият учун очиқ бўлиши, таълим муассасаларининг мустақиллиги ва масъулиятини ошириш, шунингдек, муҳимлиги жиҳатидан охириги бўлмаган молиялаштириш масалалари ва олий таълим учун маблағнинг аҳоли учун қийинчилик туғдирмаслигини таъминлаш.

Юқорида қайд этилган муаммолар ечимини ўзида акс эттирган сифат ва стандартларга бўлган қизиқиш бутун дунё бўйлаб ортиб бормоқда. Зеро, таълим сифати маҳаллий ва миллий босқичда ислохотларни қўллаб-қувватлашда асосий вазифани бажаради. У миллий ўзига хосликни эътиборга олган ҳолда ўзаро ишончни ривожлантириш, таълимий даража ва тизимнинг аниқлигини оширишда асосий омил сифатида эътироф этилади. Юқорида қайд этилган муаммоларни ўзида акс эттирган сифат ва стандартларга бўлган қизиқиш бутун дунё бўйлаб ортиб бормоқда. Таълим сифати эса ислохотларни маҳаллий ва миллий босқичда қўллаб-қувватлашда асосий вазифани бажаради.

У миллий ўзига хосликни эътиборга олган ҳолда ўзаро ишончни ривожлантириш, таълимий даража ва тизимнинг аниқлигини ошириш мақсадида мавжуд муаммоларни ҳал этишдаги асосий омил сифатида эътироф этилади.

Ҳозирда бутун дунё бўйича барча ОТМлар ўзининг дастур ва сертификатлари, стандартлари ва сифат таъминоти жараёни билан боғлиқ ўз сиёсатини ишлаб чиқмоқда. ОТМлар, шунингдек, ўз фаолиятида сифатни ва унинг узлуксиз ортиб бориш стратегияни амалга ошириш муҳимлигини тан олувчи маданий онгни ривожлантиришни ҳам ўз мақсадларига айлантирганлар.

Шуни айтиб ўтиш жоизки, таълим сифати стандартлари ва етакчи тамойиллари Олий таълимнинг Европа ҳудуди (ЕНЕА) доирасида ОТМларга у билан боғлиқ ўз йўналишини тараққий эттириш учун ёрдам ва консультациялар манбаи сифатида қисман ишлаб чиқилган эди. Мазкур стандарт ва тамойиллар, шунингдек, ОТМлар, талабалар, иш берувчилар ва бошқа манфаатдор томонларга олий таълим жараёни ва натижалари тўғрисида маълумот бериш ҳамда уларнинг ОТ натижасини қониқиш ҳиссини оширишга йўналтирилган эди. Шу билан бир қаторда мазкур кўрсаткичлар СТ умумий ҳисоб-китоб тизими ва ушбу соҳадаги ҳамкорликни ривожлантиришга ҳисса қўшади. Шу маънода айтиш

мумкинки, у олий таълим муассасасига нисбатан буюртмачилар ишончни оширади ҳамда интернационализацияда етакчи вазифани бажаради (мобиллик ва тан олиниш). Энг муҳими, ОТМ ва таълим дастурлари сифати ҳақида аниқ ва ошкора маълумот билан таъминлайди, шунингдек, ундан фойдаланишни осонлаштиради.

Олий таълим тизимида сифат таъминоти моҳиятини таҳлил этарканмиз, куйидагиларга асосий эътиборни қаратишни лозим топдик:

1.2.1. Сифат таъминоти ва олий таълим муассасалари стратегияси

Таълим бериш сифатининг шаклланиши ва тараққий этиши таълим сифатига бевосита таъсир кўрсатиши сир эмас. Шу билан бир қаторда самарали ва таъсир ўтказувчи ташкилий тузилманинг таклиф этилиши педагогик фаолиятни янада сермахсул қилишга туртки бўлади. Шу сабабли ҳам сифат таъминоти (СТ) педагогик фаолиятнинг турли соҳалари ва йўналишларини қамраб олиши, асосий эътибор эса мутахассислар малакасини оширишга мўлжалланган ўқув дастурларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш, бошқариш (молиявий менежментни ҳисобга олган ҳолда) ва ахборот тизимларидан унумли фойдаланишни йўлга қўйиши лозим. Шу билан бир қаторда, амалдаги жараёнларнинг куйидаги аспектлари қай даражада қопланиши ёки қамраб олинишига асосий эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқ бўлади:

– таълимий дастурлар ва режалар, шу жумладан он-лайн таълим (тасдиқлаш учун расмий механизмлар, доимий назорат ва дастурлар мониторинги);

– илмий-тадқиқотчилик фаолияти;

– бутун умр давомидаги ўқув фаолияти;

– ўқув ресурслари, таълим натижалари ҳамда педагогик ёндашув.

Талабага йўналтирилган таълим ОТ ислоҳоти давомидаги энг мураккаб жараёнлардан саналади. Кун давомида таҳлил қилинган муҳим

саволлардан бири таълим натижаларини талабаларни ўқитиш, ўқиш ва баҳолаш жараёнига киритиш зарурияти бўлди. Бу, шунингдек, аралаш таълим ёки оммавий очик онлайн-курслар (MOOCs) каби билим етказишнинг янги усулларига ҳам тааллуқли;

– интернационализация (хусусан, мобиллик схемалари ва халқаро дастурлар);

– битирувчиларнинг ишга жойлашуви (шу билан бир қаторда битирувчилар ишга жойлашувининг мониторинги ва таҳлили) ҳамда ўқув дастурларининг меҳнат бозори талабига мослиги;

– инсон ресурсларини умумий бошқариш. Таълим жараёнида бевосита иштирок этувчи кадрларнинг малакаси ва компетентлигини таъминлаш мақсадида уларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш;

– дастур ва фаолиятнинг бошқа кўринишларини самарали бошқариш учун ахборот технология тизимлари;

– талабаларни қўллаб-қувватлаш хизмати (масалан, таълимий ёрдам: тарбиячилар, тўғараклар, консультациялар).

1.2.2. Таълим сифатини таъминлашда мотивация

ва мобилизация масалалари

Маълумки, «сифат» тушунчаси, одатда, тузилмавий характерга эга бўлади (маълумотномалар, инструментлар, жараёнлар ва ш.к.). Аслида эса у ташкилот негизини ташкил этувчи масъулият, малака ва ходимларнинг ўзаро муносабатига асосланувчи сифат маданиятига айланиши керак.

Сифат маданияти – бу ижтимоий ходиса бўлиб, у нафақат сифат таъминотининг институт даражасидаги тизимига мос бўлибгина қолмай, балки таълим муассасасининг кадриятлари ва амалиётининг турли кўринишлари билан бойитилиши керак. Бошқача қилиб айтганда, сифат маданияти фаолиятлар тўпламига нисбатан кенг қамровлидир.

Таълим сифатини оширишга ташқи манфаатдор томонлар (масалан, иш берувчи)нинг жалб этилиши кўпгина мамлакатларда яхшиланиб бормоқда.

Лекин шуни ҳам алоҳида қайд этиб ўтиш лозимки, кўплаб ОТМ ва мамлакатларда мазкур ҳолат институт ҳаётига фаол аралашув бўлмай, балки расмий иштирок ва кузатув мақомини сақлаб қолмоқда.

Ички ва ташқи манфаатдорларнинг СТдаги иштирокига оид муаммолар ечими ва имкониятлар кўламини белгилашда қуйидагилар алоҳида аҳамиятга молик:

- сифат таъминоти юзасидан фикр ва мулоҳазалар алмашиниш жараёнига турли манфаатдор томонларни таклиф қилиш;
- уларнинг иштироки таъсир кучига эга эканлигини кўрсатиш;
- расмий ёндашув ва норасмий мулоқатга эътибор бериш;
- ёш кадрларни рағбатлантириш;
- талабалар фикрини тинглаб қолмасдан, уларни ноакадемик фаолиятга ҳам жалб қилиш;
- иш берувчилар иштирокини кенгайтириш (ўқув курслари, меҳнат ярмаркалари, ОТМ тадбирлари, ҳамкорликдаги лойиҳалар);
- СТга доир масалаларни ёритишда ОАВ билан мустаҳкам алоқа ўрнатиш.

Таълим сифати ва менежмент масалаларида қуйидаги омилларга таянган стратегиялар анчагина самарали бўлади:

- бошқарувнинг янги шаклланган тизими ҳамда мақсад ва вазифаларнинг аниқлиги;
- бошқарув бўйича аниқ ва ишонарли вариантлар ҳамда устунликлар;
- мониторинг, баҳолаш ва ёндашувнинг мос келувчи тизими;
- жараён иштирокчиларининг турли қизиқишлари ва интилишлари ўртасида мутаносибликни таъминлаш;

– мазкур жараёнда иштирок этувчи ташкилот ва муассасалар мониторинги ва СТга таъсир этувчи баҳолаш тизимининг таъсири муҳим масалалардан саналади.

Шунингдек, қуйидаги муаммолар ҳам долзарб саналади:

– маданий фарқ –мулоқотда узилиш мавжуд (маданий хилма-хиллик таъсирида сифат таъминотини турлича тушуниш, жамиятдаги ўзгаришларни ҳис қилмаслик, сифат маданиятининг йўқлиги, «сифат маданияти» тушунчасининг аниқ изоҳи йўқлиги);

– компетенциялар ўзгариши – баъзилар жамият ва давлат ҳаётидаги ўзгаришларни қўллаб-қувватлайди, баъзилар мазкур ўзгаришларга эътибор бермайди;

– меҳнат бозори ва таълим ўртасидаги узилиш – аксарият ҳолларда ОТМ битирувчилари орасида ишсизликка сабаб бўлади;

– ўз-ўзини баҳолашда умумий масъулиятнинг йўқлиги ва тажрибанинг етарли эмаслиги;

– баъзи давлатларда сифат таъминоти бўйича расмий муассасаларнинг йўқлиги;

– таълим натижаларини баҳолашда ноаниқ, тушунарсиз кўрсаткичлардан фойдаланиш.

Мазкур муаммоларни ҳал этишда қуйида келтирилган йўналишдаги ишларнинг самараси анча сезиларли бўлади:

– сифат таъминотининг аҳамияти ҳақида жамоатчиликнинг хабардорлигини ошириш;

– таълим ва илмий тадқиқотлар соҳасида давом этаётган ислоҳотларда фаол иштирок этиш учун ОТМ салоҳиятини ошириш;

– инсонларни ўзгаришларга мослашишини таъминловчи турли маданий қалриятларни эътиборга олган ҳолда «сифат маданияти»ни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш;

– СТда ўзига хосликни эътиборга олиш (маданий фарқ ва муҳит туфайли «бир хил ўлчов» ҳаммага ҳам мос келмайди);

– таълим ва тадқиқот ўртасидаги тўғри тақсимот (тадқиқотни кўпроқ кўллаб-қувватлаш);

– таълим сифатини яхшилаш (кадрлар малакасини ошириш, тадқиқот дастурининг долзарблигини ошириш, натижавийлик асосида СТда талабалар иштирокини таъминлаш, ўқитувчилар фаолиятини баҳолаш ва б. орқали таълим жараёнига ўзгартириш киритиш);

– меҳнат бозоридаги қийинчиликларни академик кадриятларга зиён етказмаган ҳолда бартараф этишда ОТМ ва ишлаб чиқариш ўртасидаги ҳамкорлик;

– ОТМлар мустақиллигини рағбатлантириш.

Сифат таъминоти ва халқаро жараёнда асосий эътибор сифат таъминотининг миллий тизими (ташқи баҳолаш, стандартлар, махсус ташкилотлар), ички баҳолаш тизимини халқаро амалиёт билан мувофиқлаштириш, кадрлар салоҳиятини ошириш ва мутахассислар тайёрлаш каби масалаларга қаратилиши мақсадга мувофиқ. Таъкидлаш жоизки, ички баҳолаш тизимида ташқи экспертлар хизматига суяниш баҳонинг холислигини, очиқ ва ошкоралигини таъминлаш билан бир қаторда илғор тажриба алмашинишда ҳам катта афзалликларга эга. Шунингдек, СТни ҳар бир ўқув муассасаси ўзининг ички ва ташқи имкониятларини ҳисобга олган ҳолда имкониятларини белгилаб олиши, СТ бўйича ҳудудий баҳолаш миллий эҳтиёж ва талаблардан келиб чиққан ҳолда амалга оширилиши лозим.

Таълим сифати – кўп қиррали, ҳаракатчан ва доимий ўзгаришда бўлган концепция. Шу туфайли ҳам мазкур тушунчани белгилашда ягона ёндашув мавжуд эмас. Таълим сифатини баҳолашда асосий эътиборни кўйидаги саволларга жавоб топишга қаратиш лозим:

– Нима ва ким томонидан баҳоланади?

– Қандай мезон ва кўрсаткичлардан фойдаланилади?

– Баҳолаш мақсади ва истиқболлари нималардан иборат бўлади?

Таълим сифати иқтисодий ва ижтимоий тараққиётнинг ҳозирги ва келгуси эҳтиёжларига таълим тизиминининг мутаносиблик даражаси билан белгиланади. Таълим ва касбий таълим соҳасидаги ислохотлар бандлик сиёсати, ижтимоий муҳофаза, ишлаб чиқариш, савдо ва инвестиция сиёсати соҳасидаги чора-тадбирлар билан уйғунликда олиб борилсагина самарали бўлади. Шу маънода айтиш мумкинки, таълим сифати – бу аниқ мақсадга эришишда ва ҳаёт фаровонлигини таъминлашда аниқ шароит ва жойда эгалланган билимларга бўлган эҳтиёж. Шунингдек, таълим сифати таълим жараёни якунидан сўнг амалиётда унинг фундаменталлиги, чуқурлиги ва серхаридорлиги билан белгиланади ҳамда таълим олувчининг куйидаги соҳаларнинг ҳар бирида қанчалик муваффақиятга эришганини кўрсатади:

- ўзининг салоҳиятини намоён эта олиш;
- маънавий тушунчаларга содиқ ҳолда ишлаш ва яшаш;
- ўз ҳаёти фаровонлиги таъминлаш;
- самарали қарор қабул қила олиш;
- узлуксиз таълим.

Таълим сифатини шакллантиришнинг асосий устувор йўналишлари сифатида куйидаги 5 та компонентни белгилаб олиш мақсадга мувофиқ:

<i>№</i>	<i>Компонентлар</i>	<i>Кўрсаткичлар</i>
1.	Таълим олувчилар (learners)	– талабалар сифати; – уларнинг билим олишга қобилияти
2.	Муҳит (environment)	– ОТМнинг материал-техник базаси; – ўқув материаллари ва жиҳозлар сифати; – инфратузилма сифати
3.	Мазмун (content)	– ўқув предметларининг сифати ва мазмуни; – инновацияларни жорий этиш
4.	Жараён (processes)	– профессор-ўқитувчилар таркиби сифати; – уларнинг компетентлик даражаси;

		<ul style="list-style-type: none"> – таълим бериш усулининг сифати; – раҳбариятнинг инновацион фаолияти
5.	Натижа (outcomes)	<ul style="list-style-type: none"> – билим сифати; – битирувчиларга бўлган талаб; – битирувчиларнинг меҳнат бозорида рақобатбардошлиги; – битирувчилар ютуқлари

Шуни таъкидлаш жоизки, ҳар бир кўрсаткич янада майда таркибий қисмларга ажратилиши мумкин. Масалан, профессор-ўқитувчиларнинг компетентлик даражаси унинг мутахассислиги, малака ошириш курсларидаги иштироки, илмий даража ва унвонга эгаллиги, педагогик фаолият стажи, аниқ соҳадаги амалий иш тажрибасига эгаллиги, ўз тадқиқот ишига эгаллиги, ижтимоий-иқтисодий лойиҳаларга жалб қилинганлиги каби кўрсаткичлар билан белгиланиши мумкин.

Фикримизча, таълим сифатини белгилашда қуйидаги омилларга таяниш самарали бўлади:

- бозор муносабатлари шароитида олий таълимда сифат таъминоти масалалари ОТМларнинг инновацион фаолияти самарадорлигини ошириш билан узвий боғлиқ ҳолда олиб бориш;

- таълим сифати самарадорлигини баҳолаш услубиятини бозор муносабатлари шароитларидан келиб чиққан ҳолда такомиллаштириш;

- соҳага оид кадрлар тайёрлашда ҳаётий циклнинг асосий босқичлари: бозор таҳлили, стратегик режалаштириш, лойиҳаларни бошқариш, фундаментал ва амалий тадқиқотлар олиб бориш, инновацион инфраструктурани ташкил этишни уддалай олишларига эътиборни қаратиш.

Иқтисодий, айниқса, сиёсий ислохотлар муваффақияти, аввало, кадрларни тайёрлаш даражасига, уларнинг бугунги ўзгаришларни амалга ошириш ва лаёқатига боғлиқ. Шу нуқтаи назаридан қараганда олий таълимда сифат таъминоти ҳаётий заруриятга айланади. Ҳар бир таълим муассасаси ўз мақсади, педагогик жамоасининг тайёргарлиги, буртмачиларнинг истак ва хоҳишлари, эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда сифат таъминотини жорий этиш стратегияси ва тактикасини ўзига мослаб режалаштириши мумкин. Бу эса, ўз навбатида, таълим-тарбия жараёнини демократизациялашга кенг йўл очади.

II-БОБ. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ РЕЙТИНГИНИ БАҲОЛАШНИНГ АВТОМАТЛАШТИРИЛГАН ТИЗИМИ

2.1. Олий таълим муассасалари рейтинги – сифат ва таракқиёт омили

Бугунги кунда жаҳонда рўй бераётган глобаллашув жараёнлари мамлакатлар ҳаётининг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маданий жабҳаларига таъсир кўрсатиб, рақобатни вужудга келтиргани ҳаммамизга маълум. Рақобатга асосланган иқтисодиёт эса, ўз навбатида, барча соҳаларнинг ҳам ривожланиш ҳолатига таъсир этмай қолмайди. Жумладан, ушбу жараёнлар олий таълим муассасалари фаолиятида ҳам кўринади.

Шу сабабли ҳам олий таълим тизими малакали кадрларни тайёрлаб бериш вазифасини бажариши билан бирга, рақобатга чидамли бўлиши учун тизимли ислохотларни амалга оширишни талаб этмоқда. Олий таълим муассасаларининг ўзини ўзи бошқариши, моддий-техник таъминотини мустақамлаши, замон талабларига жавоб берадиган ва кўпчиликни ҳар томонлама жалб эта оладиган даражада бўлиши билан баҳоланиши ҳозирги пайтда ўқув юртлари ўртасидаги рақобатни шакллантирган.

Дунёда айнан мана шу рақобатнинг тўғри ва холис бўлишини таъминлаш мақсадида турли баҳолаш тизимлари ишлаб чиқилган бўлиб, уларнинг ҳар бири ёндашувларнинг ўзгачалиги билан фарқланиб туради. Олий таълим муассасалари рейтинги тизимини яратиш эҳтиёжи ҳам айнан юқори салоҳиятли, нуфузли университетларнинг ҳар томонлама қиёсланиши, уларда таълим мақсадларининг қайтарзда ва қайдаражада бажараётганлигини ўрганилиши билан боғлиқ бўлган. Мазкур тизимнинг яратилиш тарихига бироз

тўхталиб ўтиш жоиз.

Маълумотларга кўра университетларнинг биринчи халқаро рейтинг тизими 1997 йилда «AsiaWeek» журнали томонидан Осиё-Тинч океани минтақасидаги энг йирик университетлар рейтингини ишлаб чиқиш билан бошланган. Бу университетлар ўртасидаги минтақавий рейтинг эди.

2003 йилдан бошлаб университетларнинг умумжаҳон рейтинг тизимини ишлаб чиқишга киришилган. Шундан бошлаб жуда кўп рейтинг тизимлари яратилган бўлиб, улар устуворликларнинг ўзгачалиги билан, кўрсаткичларнинг турличалиги ва ҳисоблаш методикасига кўра фарқланади. Қуйида энг машҳур ва тан олинган 5 та рейтинг тизими ҳақида қисқача тўхталамиз:

ARWU -Academic Ranking of World Universities. 2003 йилдан Шанхай университети томонидан ишлаб чиқилган. Университетларни баҳолашда етакчи университет кўрсаткичи 100 га тенг деб белгиланган. Бошқа университетлар рейтингини унга нисбатан фоиз ҳисобида аниқланган. Бу тизим бўйича 3000 та университет таҳлил қилинган.

THE –2004 йилда Британиянинг «TSL Education Ltd» ташкилоти дунёдаги энг яхши университетлар рейтингини «The Times Higher Education» нашрида эълон қила бошлаган. 2005 йилдан The Times Higher Education + Quacquarelli Symonds = QS-THES сифатидамавдуж бўлган,2010 йилда жамоат танқидидан сўнг тўхтатилган ва 2 та алоҳида тизим сифатида давом эттирилган. THE Thomson Reuters билан ҳамкорликда 2010 йилданTHE World University Rankings тизимини тузган. Бунда 3000-6000 университет таҳлил қилинади. Quacquarelli Symonds компанияси ҳам ҳозиргача рейтинг тизимини тузиб боради.

Глобаллашув ва ахборот асрида, инфорацион алмашувни техника ва технологиялар асосида амалга оширишга диққат-эътибор кучайган пайтда университетнинг виртуал ахборот алмашуви имкониятлари, сайтлардаги информация кўлами ва ундан одамларнинг фойдаланиш даражасини муҳим ёндашув сифатида белгиланган рейтинг тизимлари

пайдо бўлди. Улардан энг машҳури Web бўлиб, 2004 йилдан Испанияда Webometrics - Ranking Web of World Universities рейтинг тизими эълон қилинган. Бу тизим университетлар сайтларининг Интернетдаги кўрсаткичлари асосида шакллантирилади. Тизимда университетларнинг академик материаллари билан танишиш имкониятининг очиқлиги ва кенглигига эътибор қаратилади. Ушбу тизимда 16000-20000 та университет таҳлил қилинади. Якуний рейтингга эса 4000 та университет киритилади.

PRSP – 2007 йилдан бошлаб Тайван Республикасида Performance Ranking of Scientific Papers for World Universities тизими ишлаб чиқилган. Бу тизимда илмий тадқиқот кўрсаткичларига кўра рейтинг аниқланади. Унда 500 та энг кучли университет таҳлил қилинади.

Бу машҳур тизимлардан ташқари Fortune Global 500 (International professional ranking of higher education institutions, 2010); интернет-рейтинг тоифасига кирадиган «АркаЛер» («Вирт Тренд» рейтинг портали 2010); «4 International Colleges & Universities» лойиҳаси доирасида яратилган «World Universities Web Ranking» виртуал рейтинги; «РейтОР» агентлиги ва Москва давлат университети билан ҳамкорликда ташкил этилган «Global Universities Ranking»; 2013 йилда Европа Иттифоқи томонидан Дублин шаҳрида U-Multirank расман янги рейтинг тизими қабул қилинган. Унинг муаллифлари дунё университетларини баҳолашнинг анча ривожланган ва мукамал методикаси бўлиши мумкинлигини таъкидлайдилар.

Кўринадики, дунёда турлича ёндашувларга асосланган рейтинг тизимлари мавжуд. Уларда эътибор қаратиладиган асосий жиҳатлар қуйидагилардан иборат:

- университетнинг битирувчиларига бўлган эҳтиёж ва уларнинг муваффақиятли карьераси;
- университетнинг умумий тавсифи, таълим сифати, ўқув ва илмий фаолият натижалари, кадрлар салоҳияти, моддий-техника базаси;

– дунё виртуал ахборот таълим тизимида университетнинг ўрни (веб-сайтлар бўйича);

– илмий тадқиқот сифати ва мавқеи, таълим сифати, интернационализация, билимлар татбиқи (бизнес ҳамкорлик), минтақа тараққиётига қўшган ҳиссаси ва бошқалар.

Рейтинг тизимларининг эътибор қаратадиган асосий таянч жиҳатлари фарқли бўлса-да, уларнинг барчаси рақобатни шакллантиради. Демак, иқтисодиёт ва рейтинг ўзаро боғлиқ, чунки рейтинг бугунги кунда таълим хизматлари бозорида муҳим воситага айланган. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, рейтинг тизими университетлар сиёсати ва миллий ҳукуматларнинг олий таълим бўйича сиёсатига албатта таъсир кўрсатади. Олий таълим муассасалари таълим сиёсатида рақобат курашининг асосий воситасига айланади. Бунинг ижобий томони шундаки, юқорида берилган кўрсаткичлар, эътибор қаратилаган жиҳатлар юзасидан университетлар ўз нуфузини оширишга интилади. Ўз мамлакатада нуфузини оширишга эришган университетлар хорижий талабаларни кўпроқ камраб олиш, дунё ҳамжамиятини жалб этишга ҳаракат қилади, дунё бўйича таълим интеграциясини кучайтиришга киришади, фаолиятини ривожланган университетлар қаторига кириб юқори ўринларга чиқишга йўналтиради.

Университетлар томонидан олиб борилаётган фаолият қирралари кенгайгани ва самара ортигани сари рейтинг тизимини такомиллаштириб боришга таъсирини ўтказади. Аммо рейтингни холис такомиллаштириб бориш билан бирга турли деструктив тенденциялар ҳам мавжудки, улар университет томонидан ўз манфаатини ҳимоя қилиб, ноҳолис танқидий фикрларнинг баён этилиши, университетнинг ҳақиқий рейтинги ҳақида ўйламасликка олиб келади.

Умуман, таҳлиллар асосида рейтинг тизимининг қуйидаги муаммолари ва мураккаблиklarини айтиб ўтиш мумкин: Рейтингда асос бўладиган фактлар тўпламининг турлича эканлиги, кўрсаткичларнинг танланиши ҳар хил бўлиши ва мукамал эмаслиги асосий Халқаро рейтинг

тизимлари ҳақидаги маълумотлар қуйидаги манбадан олинган: Е.В. Балацкий, Н.А.Екимова. муаммолардандир. Шунингдек, рейтингни ҳисоблаш методикаси, ҳисоблаш коэффициентларининг мукамал эмаслиги, турлича тизимларда йўналишларнинг устуворлик даражаси хилма-хил эканлиги ҳам мураккаб масала. Яъни баъзи рейтинг тизимида илмий тадқиқотда фаоллиги билан фарқланиб турувчи университетларнинг етакчилиги ўрин тутса, баъзи тизимда асосий ўрин веб ахборотларигаёки уникал моддий таъминотга эгаллигига қараб аниқланади. Глобал рейтинг тизимида инглиз тили асосий бўлган университетларнинг етакчи ўринларни эгаллаши ҳам алоҳида чекловни ҳосил қилади. Тўғри, рейтинг тизимида «мукофот ва жарима баллари» мавжудлиги ижобий ҳолат, аммо буларнинг барчаси коэффициентларга нисбатан мавҳум характерга эга.

Бутун дунёда олий таълим муассасалари рейтинги масаласи асосий масалалардан бирига айланиб бораётган бугунги кунда Ўзбекистон олий таълим тизими ислохотларида ҳам рейтинг масаласи долзарб вазифа сифатида кун тартибига чиққан. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги “Республика олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 371-сонли Қарори ҳамда 2013 йил 8 январда Қўшма қарор асосида тасдиқланган «Олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш тартиби тўғрисидаги Низом» асосида республика олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш бўйича фаолият бошланган. Бу тизимни амалга оширишдан кўзланган мақсад

- республика олий таълим муассасалари илмий ва педагогик фаолияти даражаси ва сифатини оширишни рағбатлантириш;
- ОТМлар томонидан профессор-ўқитувчиларнинг илмий салоҳиятидан фойдаланиш ва ўқитиши сифати бўйича халқаро мезон ва стандартларга мос юқори кўрсаткичларга эришиш;

– реал иқтисодиёт соҳаларида талаб бўлган юқори малакали кадрларни тайёрлаш;

– таълим соҳасида халқаро ҳамкорликни кенгайтиришдан иборат.

Бу мақсадни амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларнинг ижросини таъминлаш зарур деб белгиланган:

– Олий таълимни мунтазам такомиллаштириб бориш;

– Республика меҳнат бозорида талаб қилинадиган юқори малакали мутахассислар тайёрлаш;

– ОТМларда кўрсатилаётган таълим хизматлари сифати, улардаги илмий ва ўқув-тарбия жараёнлари ҳамда имкониятлари ҳақида бошқарув органлари ва кадрлар буюртмачилари ва кенг жамоатчиликни холис ахборотлар билан таъминлаш;

– ОТМларнинг рейтинги юқори бўлган жаҳон университетлари билан ҳамкорлигини таъминлаш;

– Республика таълим тизимида халқаро стандартларга мос юқори кўрсаткичларга эришишни таъминлаш.

Ўзбекистонда олий таълим муассасалари фаолиятини баҳолаш, рейтингини чиқаришда ўзига хос меъёр талабалари мавжуд бўлиб, булар холислик, тўла ошкоралик, даврийлик, этикани таъминлаш билан боғлиқ талаблардир. Юқоридаги ҳужжатларга кўра Давлат тест маркази, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, ташкилотлар томонидан рейтинг тизими методикасини такомиллаштириш борилиши белгилаб қўйилган. Ҳар йили 1 апрелгача халқаро амалиётдаги ўзгаришлар ва республикада олий таълимнинг ривожланиш динамикасини эътиборга олган ҳолда таклифлар киритиш мумкин. Ўзбекистон олий таълим муассасалари ўртасида рақобат муҳитини шакллантириш ва ривожлантириш мақсадида, аввало, ўз рейтинг тизимимиздаги ўрнини аниқлаш ва юқорига кўтарилишга интилиш ҳаракатларини кучайтириш бўйича фаолиятни ташкил этиш муҳим.

ОТМ рейтингини аниқлаш мезонлари бўйича 100% дан келиб чиққан ҳолда таълим сифати даражаси индекси 35%, ОТМнинг илмий салоҳияти

35%, талаба ва битирувчилар малакаси индекси 20%, бошқа кўрсаткичлар 10% деб белгиланган. Мазкур ҳисоб, жумладан, унинг таркибий қисмидаги кўрсаткичларга ажратилган фоизлар ҳисобидан келиб чиқиб рейтинг кўрсаткичларини белгиловчи ОТМларнинг фаолияти бўйича маълумотлар, уларга ажратилган баллар ва коэффицентлар, профессор-ўқитувчилар ва талабалардан ахборот технологиялари ва хорижий тиллар бўйича тест синовлари, ёзма иш, суҳбатлар натижалари, талабалар ва иш берувчилар ўртасида сўровлар Давлат тест маркази ва Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан ўрганиб келинмоқда.

Жорий этилаётган рейтинг тизимининг ўзига хос муаммоли жиҳатлари ҳам мавжуд:

- тизимнинг янгилиги учун ҳисоблаш методикасини такомиллаштириш кераклиги;

- университетларнинг хусусиятлари, яъни ихтисослашганлиги ҳисобга олиниши муҳим аҳамиятга эга;

- индекслар ҳисобида коэффицентларнинг асосланиши зарурияти.

Юқорида айтилган фикрлар баҳолаш билан боғлиқ бўлса, ҳозирги кунда қўйилган талабларга кўра ҳозирги кунда олий таълим муассасалари фаолиятида қатор камчиликлар ва қийинчиликлар мавжудки, уларни ҳал қилиш бугунги ислохотларимиз билан бевосита алоқадордир. Жумдалан, куйидаги масалалар бўйича ҳолат илмий фаолият кўрсаткичларининг юқори бўлмаслигини кўрсатади:

- олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари томонидан халқаро, нуфузли, импакт факторга эга илмий журналларда мақолаларнинг етарли эмаслиги;

- халқаро индексларга кўра интернет тармоғида иқтибослар нисбати камлиги;

- барча олий таълим муассасалари ҳам халқаро илмий лойиҳаларда иштирок этмайди;

– халқаро нуфузли танловларда талабалар иштироки етарли эмас, шунингдек, уларнинг қайсилари ҳисобга олиниши белгилаб берилмаганлиги;

– номли давлат стипендияларининг институт битирувчилари сонига кўра ажратилган ўринлар ҳисобига берилиши;

– соҳалар бўйича фарқланадиган таълим муассасаларида илмий фаолиятдан тушадиган маблағлар қийматининг фарқли эканлиги (масалан, ишлаб чиқаришга жорий этиладиган тадқиқотлар бўйича хўжалик шартномалари ижтимоий гуманитар йўналишдаги таълим муассасаларидан кескин фарқ қилади);

– бугунги кунда докторлик диссертациялари ҳимояларининг камлиги ва ҳ.к.

Республикаимиз илм-фанини жаҳон илм-фанига интеграциясини кучайтириш, ютуқларимизни дунё мутахассисларига намоиш этиш ва илмий муоҳамаларни кучайтириш, умуман, олий таълим муассасаларимизни халқаро миқёсда ҳам ўзининг муносиб ўрнига эга бўлишига эришиш, аввало, илмий фаолиятни кенгайтириш билан боғлиқ. Чунки халқаро рейтинг тизимларида энг катта эътибор университетларнинг илмий салоҳияти ва илмий ютуқлари, олимларнинг жаҳон илмига қўшган ҳиссаси, нуфузли журналлардаги мақолалари нисбати, халқаро иқтибослик даражаси билан белгиланади.

Республикаимизда яратилган юқори илмий савияли ишларнинг халқаро тизимларга киритилишини ва иқтибослар бериш бўйича имкониятни кенгайтириш ишларини амалга ошириш ниҳоятда муҳим масала ҳисобланади. Бунга эришиш, умуман, рейтингда олий таълим муассасалари фаоллигини ошириш учун қуйидагиларни амалга ошириш зарур:

– олий таълим муассасаларида тадқиқотчилар ва ўқитувчиларнинг инглиз тилида илмий иш ёзиш малакасига эга бўлишига эришиш;

– хорижий нуфузли журналларга илмий мақолалар ёзиш техникаси ва талабларини ўрганиш ва бу бўйича семинарлар ташкил этиш;

– халқаро илмий лойиҳаларни ёзиш, улар бўйича фаолиятни ташкил этиш бўйича тадқиқотчилар ўртасида тренинглар ўтказиш;

– давлат илмий-техник дастурлари доирасидаги лойиҳаларга ёшларни кўпроқ жалб этиш, ёш тадқиқотчиларнинг ўзлари мустақил равишда лойиҳа ёза олишларига эришиш;

– инновацион фаолиятни кенгайтириш, илмий тадқиқот ишлари натижаларини амалиётга татбиқ этиш ва бунинг учун хўжалик шартномаларини кўпайтириш;

– ёш олимларни, иқтидорли талаба ва магистрантларни илмий фаолият бўйича жаҳонга чиқишлари, халқаро конференцияларда, нуфузли танловларда иштирокларини кенгайтириш, бунинг учун мотивацияни кучайтиришга хизмат қиладиган чора-табдирларни амалга ошириш;

– масофавий таълимни кенгайтириш, соҳалар бўйича етук мутахассислар фикр алмашувини дистанцион тарзда амалга оширишга тўлиқ шароитлар яратиш ва, айниқса, бу семинар ёки маърузаларда ёш олимлар ва иқтидорли талабаларнинг фаол иштирокини таъминлаш керак.

– моддий-техник таъминотни мустаҳкамлаб бориш, илмий-тадқиқот ишлари самарасини оширишга қаратилган ўқув ва илмий лабораторияларни замонавий техника, шунингдек, ўқув-услубий ва илмий адабиётлар билан етарли даражада таъминлаш, электрон ахборот алмашинувиغا шароитларнинг тўлиқ яратилишига эришиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб шуни таъкидлаш керакки, рейтинг тизимининг йўлга қўйилгани республикамиз олий таълим муассасалари фаолиятини ҳар томонлама замон талабларига мос бўлишига эришиш, ОТМлар ўртасида соғлом рақобатни вужудга келтириши, рейтинг

кўрсаткичларининг юқори бўлиши учун профессор-ўқитувчилар фаолиятининг янада самарали ташкил этилиши, таълим муассасаларида сифат даражасининг юқори бўлишини таъминлаш учун, ва албатта жаҳон илм-фанига интеграцияни кучайтириш учун хизмат қилади. Республика миқёсида ўзининг юқори кўрсаткичлари билан ажралиб турадиган, рақобатбардош олий таълим муассасалари ўз навбатида, жаҳон рейтинг тизимларда ҳам ўз ўрнига эга бўла олади. Айнан рейтинг тизими мамлакатимиз олимлари ва ўқитувчиларининг ютуқларини мутахассис олимлар, халқаро экспертларга таништириб бориш ҳамда таълим ва фан бўйича ислохотларимиз самараларини кўрсатиш учун катта аҳамият касб этади.

2.2. Олий таълим муассасаси халқаролашуви хусусиятлари: хорижий тажрибалар

Ҳозирги кунда олий таълим муассасаси (ОТМ) рейтингини ошириш муҳим вазифалардан ҳисобланаётганлиги барчага аён. “Республика олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш тизимини жорий этиш” тўғрисидаги Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги 371-сонли қарорининг ижроси ҳозирда давом этмоқда. Эътиборли томони шундаки, бу қарор иловасидаги келтирилган талаблар айнан хорижий тажрибалардан фойдаланилган ҳолда ишлаб чиқилган бўлиб, уни янада такомиллаштириш жараёни давом этмоқда. Шу нуқтаи назардан қараганда рейтингни аниқлашнинг халқаро тажрибаларини ўрганиш ва зарур ҳолларда уларнинг бизга мос ёки мос бўлмаган томонларини муҳокама қилиб бориш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Рейтинг ички ва халқаро бўлиши мумкин. Ҳар икки ҳолатда ҳам рейтингга қўйилаётган талабларда умумийлик мавжуд. Талабларнинг энг муҳимларидан бири бу ОТМдаги мавжуд халқаро алоқаларнинг даражаси ва салоҳияти ҳисобланади. Хорижий мамлакатлар ОТМларида бунинг халқаролашув яъни инг: internationalization деб

аталиши кенг тарқалган. Халқаролашув ҳар бир ОТМнинг муҳим стратегик мақсадлари ва миссияларидан бири ҳисобланади. Шу жиҳатдан олиб қаралганда, халқаролашувнинг хусусиятларини кенгроқ ёритиб бериш мақсадга мувофиқдир. Хусусиятларга тўхталганда бевосита глобаллашув жараёнининг ОТМга таъсирини четлаб ўтиб бўлмайди. Чунки, таълим ва фан тараққиётини глобаллашув жараёнларидан айри қараш мумкин эмас. Таъкидлаш жоизки, олий таълимнинг халқаролашуви ва глобал жараён тараққиёт билан баробар боришини тақозо этади. Глобаллашув илмий адабиётларда таълим соҳасидаги ҳамкорликда таълим дастурларини яратиш орқали амалга оширилиши, таълимнинг интеграциялашуви деб уқтирилади. Унинг энг муҳим кўриниши ҳозирги даврда Болонья жараёни эканлиги тўғрисида фикр юритилади.

Умуман олганда, глобализация олий таълим учун феномен ҳисобланиб, дунёдаги ҳеч бир ОТМ унинг таъсир кучларини четлаб ўта олмайди.

Фан ва технологиянинг ривожланиши ҳамда иқтисодийнинг ўсиб бориши билан дунё давлатлари орасида янада интеграциялашувга ва халқаро алоқаларни кучайтиришга олиб келади. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида халқаро ҳамкорликка алоҳида ўрин берилган. Айниқса, ахборот ва телекоммуникациянинг оммалашуви ўз-ўзидан дунё халқларини бир-бирига янада яқинлаштириб, янги имкониятларга йўл очиб берди. Ҳозир фанда тез-тез учраб турадиган глобализация, халқаролашув, минтақалашув, европалашув каби тушунчаларнинг пайдо бўлиши ҳам юқоридаги омиллар билан боғлиқ. Дунёдаги глобал ва халқаро ўзгаришларда, албатта, олий таълим ва унинг фаолияти муҳим ўрин тутди. Олий таълим эса халқаролашув харакатлари орқали глобаллашув таъсирига акс-садо беради. Шунинг учун бу ерда айтиш мумкинки, олий таълимнинг халқаролашуви ва глобаллашуви фарқли тушунчалардир.

Хорижий манбаларида глобаллашув ва глобализацион жараёнлар олий таълимда тўхтовсиз ўзгариш ва ривожланишнинг маҳсули деб таъкидланган. Олий таълимда халқаролашув эса жамият, сиёсат, иқтисод, меҳнат бозорларининг глобаллашуви натижасида мавжуд бўладиган эҳтиёж ва талабларга жавоб бўлувчи ҳар қандай систематик ва қўллаб-қувватловчи ҳаракат сифатида тушунилади.

Бундай ҳаракатларга талабалар, илмий ходим ва ўқитувчилар алмашинуви ва сафарбарлиги, чет эллик талабаларнинг кўпайиши, илмий ишлар натижаларининг халқаро доирада кенг қўлланилиши, олий таълим муассасаларининг чет давлатларда филиал ва офф-кемпусларига эга бўлиши, халқаро нашрларда қатнашиш ва молиялашни диверсификациялаш кабилар тааллуқлидир. Демак, халқаролашувни глобализациянинг таъсир кучларига жавоб берувчи восита деб қараш мумкин бўлади. Минтақалашув ёки европалашув ҳам глобализацияга хизмат қилувчи воситалардан бўлиб, унда, асосан, географик ва иқтисодий қулайликлардан келиб чиқувчи минтақавий интеграциялашув тушунилади.

Олий таълимдаги халқаролашув тушунчаси турлича талқин қилинади. Жейн Найтнинг таъкидлашича, кимдир уни талаба ва ўқитувчилар алмашинуви, халқаро ҳамкорликдаги лойиҳалар, халқаро академик дастурлар ва илмий тадқиқот деб тушунса, яна кимлар учун халқаро ва маданиятлараро илмий янгилик ва ижтимоий ўзгаришларни таълим дастурларига сингдиришдан иборат деб тушунтиради.

Хорижий талабаларнинг сонини ошириш бўйича шуни таъкидлаш лозимки, иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотининг маълумотларига кўра, дунё бўйлаб талабаларнинг бошқа мамлакатларда таҳсил олиши охириги уч ўн йиллик ичида мисли кўрилмаган даражада ошиб кетган.

Дунёнинг машҳур олий таълим муассасалари бошқа мамлакатларда филиаллар ташкил этиш орқали таълим беришини йўлга қўйиши, дистанцион таълим орқали ўқитиш ёки маҳаллий олий таълим

муассасалари билан ҳамкорликда ўқув курслари ва таълим йуналишларини ташкил этиш орқали таълим бериши ҳам кенг тарқалмоқда. Олий таълим халқаролашувининг бундай кўриниши транснационал таълим деб аталади. Масалан, мамлакатимизда ташкил этилган Тошкент Халқаро Вестминстер университети, Москва давлат университетининг Тошкентдаги филиали, Сингапур менежмент институти филиали ва Турин политехника университети транснационал таълимга яққол мисол бўла олади.

Таълим соҳаси даромад манбаи бўлганлиги учун ҳам олий таълим муассасаларида чет эллик талабаларни кўпайтириш ва таълим маркетингини кучайтириш ишлари тобора жадаллашиб боради. Осиё, Тинч океани регионларида бу борада рақобат ўз чўққисига кўтарилган. Австралия жанубий-шарқий Осиёда транснационал таълим бўйича етакчи ҳисобланади ва у ерда таълим «даромадли индустрия» атамасига эга бўлган. Ҳозирги кунда Таиланд, Сингапур, Малайзия, Ҳиндистон ва Хитой каби мамлакатларда Австралия университетлари билан биргаликда ташкил этилган филиаллар, кўшма таълим муассасалари, дистанцион таълим марказлари тобора кўпайиб бормоқда. Бу мамлакатларда транснационал таълим бўйича кучли рақобат юзага келмоқда.

Ушбу мамлакатлардаги олий таълим муассасалари аксарияти инглиз тилида таълим беришни йулга қўйганлиги ҳисобга олинса, хорижий талабаларга ва улардан келаётган даромадга қизиқиш нақадар кучайиб бораётганини тушуниш кийин эмас. Масалан, Малайзиядаги давлат ва нодавлат олий таълим муассасаларига хорижий талабалар қабул қилишни кўпайтириш давлат сиёсати шароитида қаралмоқда. Бу эса, ўз навбатида, хорижий давлатларда маркетингни кучайтириш, «жўнатувчи» мамлакатлар сафини кенгайтириш ва янги «бозор»ларни кашф қилишни тақозо этмоқда. Яқин ўтган йиллар ичида Малайзия Олий таълим вазирлиги томонидан тез-тез ташкил этиб келинаётган Тошкент, Олмаота, Остона ва Бокудаги таълим ярмаркаларини янги «бозор»лар кашф қилиш ҳаракатлари деб айтиш мумкин.

Америкалик тадқиқотчи Л. Левидовнинг таъкидлашича, билим аввалги даврлардаги каби ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги ҳамкорлик жараёнидан талабалар «истеъмол» қиладиган маҳсулот турига айланиб бормоқда.

Шунинг учун таълим бу сотиш ёки сотиб олиш мумкин бўлган хизмат тури ёки маҳсулот бўлиб қолади. Чунки дунё савдо ташкилоти (World Trade Organization)нинг “Сервислар савдосининг умумий келишуви (General Agreement on Trade in Services (GATS))” 1995 йилдаги Уругвайда бўлиб ўтган музокаралар натижасида таълимни асосий 12 та хизмат турларидан бири, олий таълимни эса таълимдаги 5 та суб-категориялардан бири деб эълон қилди.

153дан зиёд давлатлар аъзолигида ташкил этилган Дунё Савдо ташкилоти, Сервислар савдосининг умумий келишувига биноан унга аъзо бўлган мамлакатларда сервис хизматларининг (таълим, соғлиқни сақлаш, почта хизмати ва ҳоказо) эркинлашишини таъминлаш, тартибга солиш ва қонунийлаштиришни кўзда тутди. Уларнинг келишувига кўра хизматнинг коммерцияланиши турлари тўрт категориялардан иборат:

1. Сервиснинг хориждан таъминланиши (cross-border supply).
2. Сервисдан хорижда фойдаланиш (consumption abroad).
3. Сервиснинг хорижда ташкил этилиши (commercial presence).
4. Сервис кўрсатувчининг хорижда бўлиши (presence of natural persons).

Аксарият ғарб олий таълим муассасаларида халқаролашувни, юқорида таъкидланганидек, хорижий талабаларни купайтириш, бошқа давлатларда офф-кемпус ва филиаллар ташкил этиш ёки дистанцион таълим бериш деб қарашади. Бу эса ўз-ўзидан таълимнинг, умуман олганда, билимнинг коммерцияланишига олиб келган. Олимлар ўртасида билимнинг коммерцияланишига нисбатан эътирозлар ҳам йўқ эмас. Жейн Найтнинг баён этишича, баъзилар таълимнинг «омма мулки» бўлиб қолишини маъқул кўрадилар.

Дунё Савдо Ташкилоти коммерцияланиш натижасида ҳукуматнинг роли олий таълим сифати аспектига таъсири заифлашиб кетади деган хавотирни ҳам ўртага ташлайдилар. Айниқса, олий таълимнинг анъанавий фойдаланувчилари бўлмиш ўқутувчилар, тадқиқотчилар ва талабалар таълимга маҳсулот сифатида қаралишига умуман қарши ва ўз ҳукуматларини Дунё Савдо Ташкилотига қўшилмасликларига ундайдилар. Таълимнинг коммерцияланиши тарафдорлари эса унинг таълимга кўпроқ инновациялар олиб кириши ва талабаларнинг билим олиш имкониятларининг кенгайиши билан изоҳлайдилар. Жейн Найтнинг фикрича, билимларнинг коммерцияланиши, олий таълим «импорт»идан фойдаланиш ҳамда Дунё Савдо Ташкилоти келишувларига қўшилиш ёки қўшилмасликни ҳар бир давлат ўзи ҳал қилиши лозим. Бизнингча, таълимнинг коммерцияланиши жамият тараққиётида ва ҳозирги бозор муносабатларининг ривожланишида истиқболга эга.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган халқаролашув борасидаги ишлар Темпус дастури доирасида олиб борилган ва олиб борилаётган лойиҳалар яққол мисол бўла олади. Маълумки, Темпус (2013 йилдан Эрасмус+ деб атала бошланган) халқаро дастури республикамиз олий таълим муассасаларини ислоҳ қилишда, халқаро доирада илмий ва амалий ҳамкорликларни йўлга қўйишда, университетлараро узоқ муддатли ҳамкорликларни ўрнатишда, олий таълимда инновацияларни қўллаб қувватлашда ва талабаларни замонавий бозор эҳтиёжларига мос кадрлар қилиб етиштиришга салмоқли ҳисса қўшиб келмоқда. Ушбу дастур юртимизда 1994 йилдан ўз фаолиятини бошлаган ва бу давр мобайнида юздан зиёд қўшма лойиҳаларни амалга оширган. Лойиҳаларни тузишда ҳар йили устивор йўналишлар қўйилиб ва мавжуд шарт-шароитлар асосида такомиллаштирилиб борилмоқда. Лойиҳаларнинг қамраб олган асосий мавзулари университетни бошқариш малакалари, қишлоқ хўжалиги, техника фанлари, атроф муҳит ва экология, табиий фанлар, чет тилларни ўқитиш ва таълимга янги технологияларни жалб қилишдан иборат.

Дастурнинг республикамиз учун ажратадиган маблағ фонди чегараланган бўлиб, лойиҳалар танлов асосида грант ҳосибидан молиялаштирилади. Темпус каби дастурларнинг мавжудлиги республикамиз олий таълим муассасаларини глобализация жараёнларига тезроқ мослашиши учун кенг йўл очади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, халқаролашув тушунчасининг Ўзбекистон ОТМларига кириб келиши бу, аввало, маҳаллий ОТМларни дунё миқёсида танитишда ҳамда халқаро илмий ва академик алоқаларни янада кенгайтиришга тurtки бўлади. Айниқса, ОТМларнинг халқаро доирадаги таълим дастурлари ва лойиҳаларида иштирокининг кенгайиши профессор-ўқитувчи, талабаларнинг тажриба ва малакаларини оширишга кенг имкониятларни яратади. Бу эса, пировардида таълим сифатининг ошишини ва ОТМнинг рейтинг бўйича юқори ўринларга чиқишини таъминлайди.

2.3. Олий таълим муассасалари рейтингда илмий-тадқиқот ишларининг роли

Мустақилликнинг дастлабки ўн йиллигида Ўзбекистонда барча таълим турларини, хусусан, олий таълимни ҳам модернизациялаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Муҳтарам Президентимиз биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида сўзлаган нутқида таъкидлаганидек, «Энг муҳим масалалардан бири шуки, домлаларнинг савияси ва билимини оширишга шарт-шароитлар туғдиришимиз керак. Профессорлар, кафедра мудирлари ўз устида ишламаса, ўз соҳаси бўйича чет мамлакатларга илмий сафарларга бориб келмаса, тажриба алмашилмаса, албатта бундай аҳвол ўқув жараёнига ва унинг самарасига салбий таъсир қилади». [1.; 21].

Мазкур фикрларнинг амалий кўриниши ҳозирги пайтда республикамизда олиб борилаётган олий таълим муассасалари рейтингини

чиқариш бўйича олиб борилаётган тадбирларда ўз аксини топган. Одатда, янги талабларга оид Ўзбекистонда олий таълим муассасалари рейтинги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги 371-сонли қарори асосида ҳар йили чиқарилади. Бу халқаро талабларга мос олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш, илмий-педагогик ишларнинг сифати ва даражасини кўтаришдан иборат.

Таҳлил натижасига кўра, рейтингда юқори баллар куйидаги мезонлар бўйича белгиланган: хорижий олий таълим муассасалари билан қиёсий тарзда таълим бериш даражасини ва сифатини кўрсатиш, профессор-ўқитувчиларнинг замонавий педтехнологияларни эгаллаши ва ўқитувчиларнинг хорижий олий таълим муассасаларида маърузалар ўқишлардаги иштирокига нисбатан, илмий-тадқиқот-ишларининг самарадорлиги, олий таълим муассасалари экспериментал-лаборатория базалари, уларнинг янги технологиялар билан таъминланиши инобатга олинади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги 371-сонли қарорикўшимчасида жаҳондаги 300 нуфузли университетларининг бирида PhD (Doctor of Philosophy) илмий даражасини олган профессор-ўқитувчилар сонига эътибор қаратилган. Айтиш мумкинки, мазкур кўшимчада келтирилганидек, профессор-ўқитувчиларнинг хорижий тилларни билиши ва ахборот-коммуникация технологияларда ишлаш даражаси ҳам рейтинг балларини йиғишда аҳамият касб этади. Чунингдек, маҳаллий олий таълим муассасаларининг хорижий олий таълим муассасалари билан алмашиш дастурларига эгаллиги рейтинг жараёнида ҳисобга олинади.

Европа Иттифоқида 1999 йилдан буён Болонья жараёни олий таълим тизимига қабул қилинди. Европа давлатлари таълим вазирлари 1999 йил июнь ойидаги учрашувида тасдиқланган Болонья Декларациясининг асосий параметрларидан бири сифатида талабалар, ўқитувчилар, илмий ва раҳбар кадрлар хизмат сафарларини қўллаб-қувватлаш белгиланди. [2.: 52]

Европа таълим вазирлари томонидан қабул қилинган 2003 йилги Берлин коммюникесиди Болонья жараёнига таълимнинг учинчи цикли сифатида фан доктори даражасини киритишни устувор йўналиш қилиб кўрсатди. [2.: 53]

2007 йили Европа Комиссиясининг «Erasmus Mundus/ External Cooperation Window - Эразмус Мундус/Окно внешнего сотрудничества»янги дастури иш бошлади. 2009-2013 йиллар учун Эразмус дастурининг «Шериклик алоқалар» Ҳаракати 2 ном билан давом эттирилди. [3.;5]. Бу бир томондан Европа университетларини, иккинчи томондан, минтақа ёки мамлакат университетларини бирлаштириш натижасида олимлар учун кенг имкониятларни вужудга келтирди.

Айни пайтда Европанинг нуфузли университетларида PhD даражасини олиш учун Эразмус Мундус дастурининг қатор лойиҳалари мавжуд. Уларда Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасалари ҳам ҳамкор сифатида иштирок қилмоқда. Ўзбекистонлик талабгорлар лойиҳа танловида иштирок этиб, грант эгаси сифатида хорижда PhD даражасини олиши ёки 3 ойдан 2 йилгача илмий тажриба алмашуви ҳам мумкин. Айни пайтда грантлар учун танлов эълон қилаётган 2013 йилдаги танловда сараланган TIMUR[4], GSMART [5], SILKROUTE [6], CANEM II [7], Euro-Asian CEA II [8] лойиҳаларини таъкидлаш мумкин.

2012 йилдаги сараланган TOSCA 2 [9], CASIA III [10] ва бошқа лойиҳаларда ҳам Европа ҳамкор университетларининг докторантурасида таҳсил олиш ва илмий тадқиқот юритиш имкониятлари мавжуд.

Кўшимча қилиш мумкинки, Эразмус Мундус дастурининг Ҳаракат 1 шаклида Европа университетларида PhD даражасини олиш учун махсус докторлик лойиҳалари ҳам мавжуд. Унда асосий мезон сифатида аниқ мутахассисликлар инобатга олинади.

2009-2013 йилларга белгиланган Эразмус Мундус Ii дастуридаги янгилик – докторлик даража олиш учун махсус лойиҳаларнинг ташкиллаштирилиши бўлди. «Эразмус Мундус дастурининг

магистратурасида таҳсил олаётган талабалар ўзларининг ўқишларини Эразмус Мундус дастури докторантурасида давом эттириши мумкин. Энг камида учта Европа давлатларининг университетлари шерикликдаги Эразмус Мундус докторлик дастурини тавсия этиши керак.» [11.; 23]. Масалан, ҳаракатдаги EDLE – European Doctorate in Law and Economics лойиҳасида ҳамкор университетлар сифатида Италиядан (Болонья университети), Нидерландиядан (Роттердам Эразмус университети), Германиядан (Гамбург университети) ва Ҳиндистондан (Индира Ганди ривожланиш тадқиқот институти) иштирок қилади. Мазкур докторантура курсида ўқиш даври 3 ёки 4 йил бўлиши мумкин. Докторантнинг иккита илмий раҳбари бўлади: бири ҳуқуқшунос соҳасидан, иккинчиси иқтисодиёт бўйича.

Ўқиш жараёни белгиланган режа асосида ўтказилади. Биринчи йили талабгор октябрь ойидан майгача Болонья шаҳрида таҳсил олади ва июнь-июль ойларида 3 ҳафталик қисқа курсларда иштирок этиш учун Гамбург шаҳрига боради.

Иккинчи ўқиш йилининг октябридан мартгача Роттердам университетида ўқиш курсларида иштирок этади. Қўшимча яна бир семестрни Ҳиндистонда давом эттиради. Айрим докторантлар хоҳишига кўра, ҳамкор университетлар билан ҳамкорлик қиладиган иш жойларида қисқа муддатли амалиёт ҳам ўтказиши мумкин. [12] Алоҳида айтиш керакки, 2014-2020 йиллар учун бошланган янги Erasmus+ дастурида мазкур кўшма докторантура курслари Marie Skłodowska – Curie European Joint Doctorates курсларида давом этади. Таъкидлаш жоизки, Эразмус Мундус лойиҳаларида илмий тадқиқот учун қатор имкониятлар мавжуд. Грант эгалари нафақат таълим олади ёки малака оширади, шу билан бирга, улар ўзларининг хорижий тилни билиш даражасини ҳам юксалтириши мумкин. Хорижий давлатлар университетларда малака ошириш ёки тадқиқот олиб бориш пайтида шартли тарзда ўзи истиқомат қиладиган давлатнинг тилини билиш кўникмаси ҳам ортади. «Таълим дастурлари ҳар

хил биргаликдаги университетлар жамаосини ташкил қилади ва у талабалар ўқиш пайтида «аралаш-дунё»да яшайди. Европа ўзининг хилма-хиллиги билан бой: таълим шундай моддаки, жаҳоннинг барча жойлари учун очик бўлмаса, у такомиллашмайди. Университетлар тури жуда кенг имкониятларни тавсия қилади.» [13. 23]

Илмий тадқиқот ишларини олиб боришда Европа Комиссиясининг таълим дастурлари маҳаллий мутахассисларга, бўлғуси фан докторларига имкониятлар яратмоқда. Фан номзоди илмий даражасини олган мутахассислар учун ҳам Эразмус Мундус лойиҳаларида пост-докторантлар дея диққат қаратилади.

Магистрлик академик даража ёки докторлик илмий даражасини олиш учун Эразмус Мундус лойиҳаларида академик ва алмашув ўқиш турлари мавжуд. 3 ойдан 10 айгача давом этадиган алмашув ўқиш курсида бўлганлар Ўзбекистонда диссертация ҳимоя қилиши мумкин. Махсус магистрлик курсларда фақат магистрантлар тайёрлаш билан кифояланмасдан, унда олимлар учун ҳам 3 ойгача илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш имкониятлари кузатилади.

Темпус – ҳар хил шаклдаги талабалар, илмий ходимларнинг малака ошириши ва тажриба алмашувини таъминлайдиган дастур. Бу дастур инсон ресурсларини бойитишда алоҳида ўрнига эга бўлиб, маҳаллий олий таълим муассасалари рейтингини кўтаришда аҳамиятга эга. Дастур лойиҳаларида илмий ходимларнинг ва педагогларнинг малака ошириш ва тажриба алмашув ҳаракатлари юритилади. Шунингдек, Темпус III даврида (2000-2006 йиллар) «IMG – Individual Mobility Grant» (Якка тартибдаги сафарборлик грантлари) мавжуд эди. «Эразмус Мундуснинг ривожланиши билан IMGлар ўтмиш моддасига айланди.» [14.; 24]

Айни пайтда ҳаракатдаги TempusIV дастури лойиҳаларида ҳам сафарбарлик хизматлари бор. Аммо, бу жараён лойиҳаларнинг мақсад ва вазибаларидан келиб чиқиб, қисқа вақт ичида ўтказилиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, олий таълим муассасаларининг рейтингини илмий тадқиқот ишлари бўйича кўтаришда Эразмус Мундус ва Темпус дастурларининг роли катта. Олий таълим муассасаларининг рейтингини чиқаришдаги ОТМ илмий салоҳиятига қўйиладиган 35% кўламидаги балларни йиғишда номлари келтирилган дастурларнинг имкониятларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ўзбекистон олий таълим тизимини ривожлантириш ва такомиллаштиришда жаҳон таълим андозасига хос 3 циклик таълим тизимига ўтишимиз давлатимизнинг халқаро миқёсдаги ўрнини мустаҳкамламоқда. Олий таълим тизимидаги мазкур ислохотлар дунё билимлари доирасидаги мустақил Ўзбекистоннинг нуфузини янада орттиришга асос яратади.

2.4. Рақамли кутубхоналарни ривожлантириш бўйича лойиҳалар таҳлили ва уларнинг олий таълим муассасалари рейтингини оширишдаги ўрни

Бугунги кунда жаҳоннинг барча олий ўқув юртлири жаҳон университетлари рейтингда иштирок этишга катта аҳамият қаратмоқдалар. Энг машҳур рейтинг рўйхатларига ARWU (Academic Ranking of World Universities, «шанхай рейтинг»), THE (The Times Higher Education World University Rankings), QS World University Rankings (Quacquarelli Symonds), Ranking Web of Universities (Webometrics) [2] киритилган.

Ўзбекистондаги олий ўқув юртлирининг рейтингини аниқлашни йўлга қўйилиши олий таълим тизимидаги муҳим ислохотлардан биридир. Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш тартиби тўғрисидаги Низомга иловада рейтингни аниқлаш мезонлари сифатида қуйидаги асосий кўрсаткичлар келтирилган [1]:

Илованинг 4.1. бандида: Ахборот-ресурс марказининг ўқув адабиётлари, шу жумладан, электрон китоблар билан таъминланганлиги,

электрон ресурслардан масофадан фойдаланишнинг мавжудлигимухим кўрсаткичлар сифатида келтирилади. Бунда асосий адабиётларнинг электрон китоблар шаклидаги салмоғи ўрганилади. ОТМ таълим йўналишларида ўқув режадаги фанларнинг ўқув дастурларида келтирилган асосий адабиётларнинг “Ziyonet”, Электрон таълим тизими ва Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси ахборот ресурслари ҳамда ОТМ ёки унинг бўлинмалари сайтлари ресурсларида жойлаштирилганлиги ўрганилади. Демак, ахборот кутубхона муассасалари фаолияти илмий тадқиқот муассасалари, таълим муассасалари фаолиятига бевосита таъсир кўрсатади.

Ахборот кутубхона муассасаларининг ўқув адабиётлари, шу жумладан, электрон китоблар билан таъминланганлиги, электрон ресурслардан масофадан фойдаланишнинг мавжудлиги каби кўрсаткичларнинг юқори натижаларига эришилганда, олий таълим муассасаларининг рейтингини кўтаришга ҳар томонлама салмоқли ҳисса кўшади. Бу, аввало:

- ўқитиш сифати даражасига (1.2-банди);
- йил мобайнида ОТМ ўқитувчилари томонидан нашр этиладиган дарслик ва ўқув қўлланмалар салмоғининг ортишига (1.3-банди);
- профессор-ўқитувчиларнинг хорижий тилларни ва ахборот-коммуникацион технологияларни билиш даражасини юксалишига (1.7-банди);
- йил мобайнида хорижий илмий журналларда нашр этиладиган мақолалар салмоғи ва сифатини ортишига (3.2-банди);
- олий таълим муассасалари ходимлари томонидан ҳимоя қилинадиган докторлик диссертациялари, монографиялар сонини (3.3-банди) кўпайишига олиб келади.

Демак, ахборот кутубхона муассасалари ишининг жаҳон андозалари асосида тўғри ташкил этилганлиги, керакли ресурслар билан таъминланганлиги, хизмат кўрсатиш даражасининг юқори савияда

эканлиги, ҳар жиҳатдан олий таълим муассасалари рейтингини ошишига билвосита ва бевосита таъсир ўтказади.

Ҳаётимизга шиддат билан кириб келаётган ахборот коммуникация технологиялари ёрдамида электрон кутубхоналар барпо этиш, корпоратив тармоқ орқали маълумотлар алмашиш, виртуал муҳитда хизмат кўрсатиш борасида катта ишлар амалга оширилмоқда. Бу борада амалга оширилаётган ишлар жаҳон андозаларига мос, жаҳон талаблари доирасида бажарилиши юқорида таъкидланганидек, муҳим кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Охириги йилларда ахборот кутубхона муассасалари фаолиятини ташкил этишда бир қатор лойиҳалар амалга оширилдики, улар нафақат республика кутубхоначилиқ ишини ривожлантиришга, балки, жаҳон андозаларига мос равишда шакллантиришга хизмат қиляпти. Шу ўринда бу борада Европанинг етакчи мамлакатларида рақамли кутубхоналар барпо этиш борасида амалга оширилган иш тажрибаларни ўрганиш, таҳлил этиш ва ўз фаолиятимизда қўллаш электрон кутубхоналарни шакллантириш ишларини янада ривожлантиришда катта натижа бериши аниқ. Шу мақсадда Европа мамлакатларида рақамли кутубхоналар яратиш лойиҳаларини ўрганиб, қисқача шарҳлаб ўтамыз.

Европада дастлабки рақамли кутубхоналар яратиш лойиҳаси бошланганига ўн йилдан зиёд вақт ўтди. Бу давр мобайнида рақамли кутубхоналар ривожланиши болалик давридан етуклик даврга ўтиб, ўз ривожланишининг муқобил босқичига етиб келди. Рақамли кутубхоналар тушунчаси, уларнинг мавжуд бўлишлиқ мазмуни ҳақида фикр юритар эканмиз, Интернет тармоғида жуда кўп рақамли кутубхоналарнинг мавжудлиги, уларнинг кўпчилиги қатъий стандартларга мос эмаслигини таъкидлаш мумкин. Европада рақамли кутубхоналарнинг ривожланиши жуда сермаҳсул.

Оддий кузатувчи сифатида Европада рақамли кутубхоналарнинг ривожланиш йўналишларини, рақамли кутубхоналарни ривожлантириш бўйича амалга оширилган лойиҳаларни шарҳлаймиз. Европа рақамли

кутубхоналарининг ривожланиш тажрибасини ўрганиш асосида мутахассислар ўз рақамли кутубхоналарини яратишдаги фаолиятларини тизимли ташкил этишда фойдаланишлари мумкин [3] .

Рақамли кутубхоналар ғояси янгилик бўлмасада 1990 йилга қадар реал бўлмаган. Умуман илк рақамли кутубхоналар Америка Қўшма Штатларида барпо этилган бўлиб, Александрия рақамли кутубхонаси лойиҳаси, Инициатива рақамли кутубхонаси лойиҳалари мисол бўла олади. Тез орада рақамли кутубхоналар яратиш борасидаги ғоялар, маданий қадриятларнинг сақлаш ва етказишнинг янги муҳимроқ тури сифатида Европага тарқалди. Бу ўзгаришлар ривожланиши турли даражада бўлган Европа мамлакатларига тарқала бошлади. Европа турли хил ривожланишдаги мамлакатлар бир бирига жуда яқин жойлашган минтақалардан биридир. Ўхшаш маданий қадриятлар, бир бирига яқин бўлган маданий мерос бу мамлакатларни бирлаштиради. Мазкур асос Европа мамлакатлари орасидаги ҳамкорликни кучайтиради. Ҳамкорлик анъаналари рақамли кутубхоналар яратишда ҳам сақланган.

Аввало, миллий доирадаги рақамли кутубхоналар фаолияти ҳақида фикр юритганда, ЮНЕСКО нинг умумжаҳон дастурларини эслатиб ўтамиз. Бу дастурларнинг икки томонлама мақсадини кўрсатиш мумкин. Йўқолиш ҳавфи бўлган ҳужжатларнинг умумжаҳон меросини сақлашга кўмаклашиш.

Дастурни амалга оширишда ЮНЕСКО координатор ва катализатор ролини ўйнайди. Дастур доирасидаги лойиҳалар кутубхоналарда ва архивларда қўлёзмалар ва нодир нашрларни сақлаш ва мазкур миллий қадриятларнинг умрини узайтиришга қаратилган. Лойиҳа бошлангач, бошланғич қисмда, 1990-йилларнинг бошларида кўпгина натижалар CD-ROM кўринишида акс этган. Бу рақамли кутубхоналар фаолиятининг ёрқин мисолидир. Табиийки, дастлаб рақамлаштириш лойиҳанинг асосий иши бўлиб, рақамли форматдаги хизматларнинг тақдим этилиши асосий ғояси ҳисобланади. Бу каби дастурлар Европа миллий рақамли

кутубхоналари фаолиятини ташкил этишдаги дастлабки амалга оширилган ишлар дейиш мумкин. Миллий кутубхоналар мамлакатда кутубхоначилик ишини ривожланишида муҳим роль ўйнайди. Рақамли фаолият олиб боришда миллий кутубхоналар фаолияти юқори даражада бўлиши лозим.

Электрон кутубхоналар дастури eLib – олий таълимни ривожлантириш ва шакллантиришда катта роль ўйнади. Асосий мақсади гибрид кутубхоналар орқали, рақамли кутубхоналар моделини яратиш, ресурсларнинг кенгайтирилган кидирув тизимини яратиш, рақамли ресурсларни сақлаш орқали лойиҳа амалга оширила бошлади. Иқтисодий жихатдан маблағ билан таъминланиш, eLib дастурини яратилишига олиб келди.

Бу 60 га яқин лойиҳаларни ўз ичига олди. Кўпгина лойиҳалар маълум бир вазифаларни бажаришда бир бирини тўлдирди. Мазкур лойиҳалар, халқаро миқёсда рақамли кутубхоналар барпо этишда бир бири билан ҳамкорликда фаолият олиб борди.

Рақамли кутубхоналар кутубхоналарнинг ахборот инфраструктурасига айланди. Ўзаро боғлиқлиги, кўптиллилиги, мультимедиалилиги рақамли кутубхоналари фаолиятининг тенденциясига айланди.

Ҳозирда Ўзбекистонда рақамли кутубхоналар яратиш бўйича бир қатор лойиҳалар бажарилляпти. Хусусан, Тошкент ахборот технологиялари университети “Ахборотлаштириш ва кутубхонашунослик” таълим йўналиши битирувчиларининг битирув малакавий ишлари ва магистрлик диссертациялари доирасида электрон кутубхоналар яратиш методикаси тадқиқ этилиб, шоир ва ёзувчилар, олим ва тадқиқотчиларнинг электрон кутубхоналарини яратиш, шунингдек, турли фан соҳаларига, жумладан, физика, химия, ахборот технологиялари, машинасозлик, адабиётшунослик, қишлоқ хўжалиги ва ҳ.к. соҳаларга оид ресурсларнинг тўлиқ матнли маълумот базаларини яратиш ишлари амалга оширилмоқда. Мазкур яратилган ресурсларини “Ziyonet”, Электрон таълим тизими ва Алишер

Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси ахборот ресурсларида жойлаштирилиши ҳамда ОТМ ёки унинг бўлинмалари сайтлари ресурсларида жойлаштириш ишлари амалга оширилмоқда.

Ахборот кутубхона муассасалари олий таълим муассасалари таркибий тузилмасининг бир қисми ҳисобланиб, олий таълимнинг ривожланиш тенденциялари билан ҳамнафас ҳолда шаклланиши, ривожланиши ҳамда замонавий таълим жараёнида етакчи ўринлардан бирини эгаллаши лозим.

2.5. Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш мезонлари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги 371-сон «Республика олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида» қарорига мувофиқ олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш мезонларига қуйидагича талаблар қўйилди:

Рейтингни тузувчи — Давлат тест маркази.

Рейтингни тузишнинг даврийлиги – ҳар йили, натижаларини оммавий ахборот воситаларида чоп этган ҳолда.

<i>T/p</i>	<i>Кўрсаткич</i>	<i>Кўрсаткичнинг умумий рейтингдаги салмоғи</i>
	Якуний рейтинг шу жумладан:	100%
	<i>I. Ўқитиш сифати даражасининг индекси</i>	35%
1.1.	Хорижий олий таълим муассасалари даражасига (PhD) эга бўлган, жаҳондаги 300 та энг яхши олий ўқув юртлари жумласига кирадиган профессор-ўқитувчилар таркиби (ПЎТ) улуши (умумий сонига нисбатан % ҳисобида)	7%
1.2.	Ўқитиш сифати даражаси (олий ўқув юрти талабаларидан сўров натижалари бўйича)	7%

1.3.	Йил мобайнида олий ўқув юртлари ўқитувчилари томонидан нашр этилган дарсликлар ва ўқув қўлланмалари сони (100 нафар ПЎТ ҳисобига)	5%
1.4.	Хорижий ўқитувчилар ва хорижий талабалар улуши (тегишли равишда умумий сонига нисбатан % ҳисобида)	4%
1.5.	Хорижий олий ўқув юртлари билан алмашиш дастурлари сони	4%
1.6.	Хорижий тилда ўқитиладиган таълим (мутахассисликлар) йўналишлари бўйича сони (умумий сонига нисбатан % ҳисобида)	3%
1.7.	ПЎТнинг хорижий тилларни ва ахборот-коммуникация технологияларини билиш даражаси	3%
1.8.	Ўқув жараёнида лаборатория ва ёрдамчи ускуналардан фойдаланиш	2%
	<i>II. Талабалар ва битирувчилар малакасининг индекси</i>	20%
2.1.	Битирувчилар малакасини иш берувчилардан сўров натижалари бўйича баҳолаш	10%
2.2.	Халқаро ва республика олимпиадаларида ва нуфузли танловларда мукофотлар (дипломлар) ва совринли ўринлар билан тақдирланган талабалар сони	5%
2.3.	Ўқишни тугатгандан кейин 6 ой мобайнида мутахассислик бўйича ишга жойлашган битирувчилар улуши	5%
	<i>III. Олий ўқув юртининг илмий салоҳияти</i>	35%
3.1.	Халқаро индекслар маълумотлари бўйича олий ўқув юртининг ПЎТ томонидан чоп этилган материаллардан иқтибослар даражаси	8%
3.2.	Йил мобайнида хорижий реферацияланадиган илмий журналларда чоп этилган мақолалар ва интеллектуал мулк объектларига олинган сертификатлар (патентлар) сони (1 нафар ПЎТ ҳисобига)	7%
3.3.	Олий ўқув юрти ходимлари томонидан ҳимоя қилинган докторлик диссертациялари ва чоп этилган монографиялар сони (100 нафар ПЎТ ҳисобига)	4%
3.4.	Илмий-тадқиқот фаолиятидан олинган маблағлар (1 нафар ПЎТ ҳисобига), шу жумладан:	16%
3.5.	хорижий илмий фондлар ва тадқиқот марказларининг грантлари ва буюртмалари ҳисобига олинган маблағлар (1 нафар ПЎТ ҳисобига);	7%
3.6.	иқтисодиёт тармоқлари буюртмалари бўйича ўтказилган тадқиқотлардан, шунингдек давлат	9%

	грантлари ҳисобига олинган маблағлар (1 нафар ПЎТ ҳисобига)	
	IV. Бошқа кўрсаткичлар	10%
4.1.	Ахборот-ресурс марказининг ўқув адабиётлари, шу жумладан электрон китоблар билан таъминланганлиги, электрон ресурслардан масофадан фойдаланишнинг мавжудлиги (1 нафар талаба ва 1 нафар ПЎТ ҳисобига фондлар сони)	4%
4.2.	Ўқув жараёнида ва илмий-тадқиқот ишида ахборот-коммуникация технологиялари воситаларидан фойдаланиш даражаси (компьютер техникаси, мультимедий ускунаси, Интернетдан фойдаланиш)	3%
4.3.	Интернетда олий ўқув юрти тўғрисидаги ахборотдан фойдаланиш (олий ўқув юрти веб-сайтининг сифати, олий ўқув юрти тўғрисида зарур ахборотнинг чоп этилган мақолалар ва материалларнинг, фойдаланувчиларнинг электрон сўровлари учун боғланиш маълумотларининг мавжудлиги, сайтнинг янгилаб борилиши)	2%
4.4.	Олий ўқув юртининг Ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази муассасаларида ўқув машғулотларини ўтказётган ПЎТ сони	1%

* Изох: олий ўқув юртлари фаолиятини баҳолаш мезонлари олий таълимни ривожлантириш устувор йўналишларини ҳисобга олган ҳолда қайта кўриб чиқилиши мумкин.

Бундан ташқари олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш мезонларини кенгайтирилган ҳолда қуйидаги ифодалаш мумкин:

№	Кўрсаткичлар	Умумий рейтинг -даги солиш-тирма ҳажми	Баҳолаш методологияси ва ўлчовлари	Ҳисоблаш формулалари
	Якуний рейтинг (IR) жумладан:	100%		$IR = (I_{тсд} \cdot 35 + I_{тбм} \cdot 20 + I_{ис} \cdot 35 + I_{бк} \cdot 10) / 100$ <p>ёки</p> $IR = (I_1 \cdot 7 + I_2 \cdot 7 + I_3 \cdot 5 + I_4 \cdot 4 + I_5 \cdot 4 + I_6 \cdot 3 + I_7 \cdot 3 + I_8 \cdot 2 + I_9 \cdot 10 + I_{10} \cdot 5 +$

				$I_{11} \cdot 5 + I_{12} \cdot 8 + I_{13} \cdot 7 + I_{14} \cdot 4 + I_{15} \cdot 7 + I_{16} \cdot 9 + I_{17} \cdot 4 + I_{18} \cdot 3 + I_{19} \cdot 2 + I_{20} \cdot 1) / 100$
	I. Таълим сифати даражаси индекси ($I_{тсд}$)	35%	Таълим сифати даражаси индекси ($I_{тсд}$), талаба битирувчилар малакаси индекси ($I_{тбм}$), ОТМнинг илмий салоҳияти ($I_{ис}$) ва бошқа турдаги кўрсаткичларнинг вазнли ўрта арифметик қиймати тарзида аниқланади. Таълим сифати даражаси индекси таркибини ташкил этган (I1-I8) кўрсаткичларнинг вазнли ўрта арифметик қиймати тарзида аниқланади.	$I_{тсд} = (I_1 \cdot 7 + I_2 \cdot 7 + I_3 \cdot 5 + I_4 \cdot 4 + I_5 \cdot 4 + I_6 \cdot 3 + I_7 \cdot 3 + I_8 \cdot 2) / 35$
1.1	Хориждаги 300 та энг яхши олий таълим муассасалари даражаси (PhD)га эга бўлган асосий штатдаги профессор-ўқитувчилар таркиби (ПЎ) улуши, (умумий сонига нисбатан % ҳисобида, I_1)	7%	300 та энг яхши хориж олий таълим муассасаларида даража (PhD) олган ПЎларнинг ҳар бир фоизига 5 балл берилади. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги 300 та энг яхши хорижий олий таълим муассасаси рўйхатини халқаро манбалардан аниқлайди ва ўз сайтида эълон қилинади.	$I_1 = \left[\frac{P_x}{P} \right] \cdot 100 \cdot 5$ <p>Бунда: P - Олий таълим муассасаси (ОТМ) даги асосий штатдаги профессор-ўқитувчилар сони; P_x - 300 та энг яхши хорижий олий таълим муассасаларида PhD, магистрлик ва илмий даража (унвон) ёки диплом олган асосий штатдаги профессор-ўқитувчилар сони.</p>
1.2	Ўқитиш сифати даражаси (олий таълим муассасалари талабаларида)	7%	ОТМда ўқитиш сифати талабалар ўртасида ўтказилган сўров натижаларини баҳолаш методикаси асосида аниқланади. Сўровнома	$I_2 = T_{сти} / T_{ст} \cdot 100$ <p>Бунда: $T_{ст}$ - сўровда иштирок этган талабалар сони; $T_{сти}$ - ўқитиш сифатини айжобий баҳолаган</p>

	н ўтказилган сўров асосида, I2)		саволлари ДТМ, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, "Ижтимоий фикр" жамоатчилик маркази мутахассислари томонидан ишлаб чиқилиб, ДТМ директори томонидан тасдиқланади. Сўровни ДТМ ОТМлар ва тегишли ташкилотлар билан ҳамкорликда ўтказди (ҳар бир таълим йўналиши талабаларининг камида 5 фоизи сўровда иштирок этиши лозим. Ўқитиш сифатини ижобий баҳолаган талабаларнинг ҳар бир фоизига 1 балл берилди)	талабалар сони.
1.3	Йил мобайнида ОТМ ўқитувчилари томонидан нашр этилган дарслик ва ўқув қўлланмалар сони (100 нафар ПЎТ ҳисобига, I3)	5%	Ўрганилаётган йилда ПЎТ томонидан нашр этилган ҳар бир дарслик учун 25 балл ва ўқув қўлланма учун 15 балл берилди.	$I_3 = \left[\frac{25 \cdot S_1 + 15 \cdot S_2}{P} \right] \cdot 100$ <p>Бунда: S_1 - ПЎТ томонидан нашр этилган дарсликлар сони; S_2 - ПЎТ томонидан нашр этилган ўқув қўлланмалар сони</p>
1.4	Хорижий ўқитувчилар ва хорижий талабалар улуши (тегишли равишда умумий сонига нисбатан % ҳисобида,	4%	Хорижий мамлакатларнинг таълим муассасаларидан таклиф этилиб, дарс бераётган хорижий ўқитувчиларнинг ҳар бир фоизи учун 40 балл берилди. Хорижий фуқаро сифатида ОТМга ўқишга қабул қилинган талабаларнинг ҳар бир	$I_4 = \left[\frac{40 \cdot P_4}{P} + \frac{20 \cdot P_5}{P_1} \right] \cdot 100$ <p>Бунда: P_1 - ОТМ талабаларининг умумий сони; P_4 - ОТМда фаолият кўрсатаётган хорижлик профессор-ўқитувчилар сони;</p>

	I ₄)		фоизи учун 20 балл берилади.	P ₅ – ОТМда таълим олаётган хорижлик талабалар сони.
1.5	Хориж олий таълим муассасалари билан алмашув дастурлари сони (I ₅)	4%	Хукумат, вазирлик (идора) ва ОТМлар томонидан келишилган халқаро шартномалар ва халқаро лойиҳалар асосида амалга оширилаётган талабалар ва профессор-ўқитувчилар алмашуви дастурлари ҳисобга олинади. Алмашув дастури асосида ОТМ талабаларининг хорижий ОТМга ўқишга ёки амалиётга бориши, халқаро анжуман ва семинар тренингларда иштирок этиши, ОТМ профессор-ўқитувчиларининг хорижий ОТМда дарс бериши, тажриба алмашиши, илмий-тадқиқот олиб бориши, халқаро анжуман ва семинар-тренингларда иштирок этиши, малака назарда тутилади. Ҳар 10 нафар ПЎ тўғри келадиган бир алмашув дастурига 5 балл берилади.	$I_5 = 5 \cdot ДА \cdot \frac{10}{P}$ Бунда: ДА – ОТМдаги алмашув дастурлари сони.
1.6	Таълим йўналишлари (мутахассисликлар) бўйича хорижий тилда дарс берилаётган курслар сони (I ₆)	3%	ОТМдаги мавжуд таълим йўналишлари (мутахассисликлар) бўйича дарс берилаётган курслар (ихтисослик (мутахассислик) предметлари)га нисбатан хорижий тилда дарс берилаётган курснинг (предметнинг) ҳар бир	$I_6 = 20 \cdot \frac{ТЙМ}{\Phi} 100$, бунда $ТЙМ = \sum_{i=1}^k ТЙМ_i$, $\Phi = \sum_{i=1}^k \phi_i$, Бунда: k – ОТМдаги мавжуд таълим йўналишлари (мутахассисликлар)нинг умумий сони; ТЙМ – ОТМдаги

			<p>фоизига 20 балл берилади. Бунда хорижий тилларни ўрганиш учун олиб борилаётган курслар инобатга олинмайди.</p>	<p>мавжуд таълим йўналишлари (мутахассисликлар) бўйича хорижий тилда дарс берилаётган курслар (ихтисослик (мутахассислик) предметлари)нинг умумий сони; T_{iM_i} – ОТМ i-таълим йўналиши (мутахассислик) бўйича хорижий тилда дарс берилаётган курслар (ихтисослик (мутахассислик) предметлари) сони; Φ – ОТМдаги мавжуд таълим йўналишлари (мутахассисликлар) бўйича дарс берилаётган курслар (ихтисослик (мутахассислик) предметлари)нинг умумий сони; ϕ_i - ОТМ i-таълим йўналиши (мутахассислик) бўйича дарс берилаётган курслар (ихтисослик (мутахассислик) предметлари) сони.</p>
1.7	Профессор-ўқитувчиларнинг хорижий тилларни ва ахборот-коммуникацион технологияларни билиш	3%	<p>Хорижий тилларни ва ахбороткоммуникацион технологияларни биладиган Пўларнинг улуши назорат ишларида ижобий (максимал баллинг 55%и ва ундан юқори) баҳоланганлар орқали аниқланади.</p>	<p>$I_7 = \left[\frac{P_3 + P_2}{2P} \right] \cdot 100$</p> <p>Бунда: P_3 – ОТМ профессор-ўқитувчиларининг хорижий тилларни билиши бўйича ўтказилган назорат ишларида ижобий</p>

	даражаси (I ₇)		<p>Назорат ишлари тест синови, ёзма иш, амалий иш, оғзаки суҳбат шаклида бўлиши мумкин. Назорат ишларини ДТМ тегишли экспертлар гуруҳини жалб этган ҳолда ташкил этади.</p>	<p>баҳоланганлар сони; P₂-ахборот-коммуникация технологияларини билиши бўйича ўтказилган назорат ишларида ижобий баҳоланганлар сони.</p>
1.8	Ўқув жараёнида лаборатория ва ёрдамчи асбоб-ускуналардан фойдаланиш (I ₈)	2%	<p>Ўқув жараёнида фойдаланилаётган лаборатория ва ёрдамчи асбоб-ускуналар салмоғи (жами ускуналарга нисбатан), ҳар бир фоизга 2 балл берилади. Таълим йўналишлари (мутахассисликлари) ўқув режасида лаборатория машғулотлари белгиланган фанлар бўйича лаборатория асбоб-ускуналаридан фойдаланиш салмоғи ҳамда фанлар ўқув дастурларида амалий машғулотларни ўтказиш учун зарур бўлган ёрдамчи асбоб-ускуналардан фойдаланиш салмоғи ҳисобга олинади. Таълим йўналишларида (мутахассисликларда) лаборатория ишларини бажарилиши ўқув режада бўлмаган ОТМларида ёрдамчи асбоб-ускуналардан фойдаланиш салмоғи (жами ускуналарга нисбатан)нинг ҳар бир фоизига 4 балл берилади.</p>	<p>$I_8 = \left[\frac{A_1}{A} + \frac{B_1}{B} \right] \cdot 100 \cdot 2$</p> <p>Бунда: A – Таълим йўналишлари (мутахассисликлари) ўқув режасида белгиланган лаборатория ишларини бажаришга мўлжалланган мавжуд асбоб-ускуналар умумий сони; A₁ – ўқув жараёнида лаборатория ишларини бажаришда фойдаланилаётган асбоб-ускуналар сони; B – амалий машғулотларни бажаришга мўлжалланган мавжуд ёрдамчи асбоб-ускуналар умумий сони; B₁ – ўқув жараёнида амалий машғулотларни бажаришда фойдаланилаётган ёрдамчи асбоб-ускуналар сони.</p>

	<p>II. Талаба ва битирувчилар малакаси индекси (I_{TBM})</p>	<p>20%</p>	<p>Талаба битирувчилар малакаси индекси таркибини ташкил этган ($I_9 - I_{11}$) кўрсаткичларнинг вазли ўрта арифметик қиймати тарзида аниқланади.</p>	<p>ва $I_{TBM} = (I_9 \cdot 10 + I_{10} \cdot 5 + I_{11} \cdot 5) / 20$</p>
<p>2.1</p>	<p>ОТМ битирувчилар и малакасини иш берувчилар ўртасида ўтказилган сўровлар натижалари бўйича баҳолаш (I_9)</p>	<p>10%</p>	<p>Сўровнома саволлари ДТМ, "Ижтимоий фикр" жамоатчилик маркази мутахассислари томонидан ишлаб чиқилиб, ДТМ директори томонидан тасдиқланади. ДТМ томонидан тайёрланган махсус бланклар (сўров натижаларини белгилаш ва ҳисоблашга мўлжалланган) ёрдамида ДТМ ОТМлар ва тегишли ташкилотлар мутахассислари билан ҳамкорликда иш берувчилар ўртасида сўровлар ўтказиладиган битирувчилар (охирги беш йилдаги) ва иш берувчилар сони статистика қонуниятлари асосида репрезентативлик (ваколатлилик) талабларига мос ҳолда танланади. ОТМ битирувчилари малакасини ижобий баҳолаган иш берувчиларнинг ҳар бир фоизига 1 балл берилади).</p>	<p>Сўров натижаларини баҳолаш методикаси асосида қуйидагича аниқланади:</p> <p>$I_9 = T_{СИ} / T_{СТИ} * 100$</p> <p>Бунда: $T_{СТИ}$ - сўровда иштирок этган иш берувчилар сони; $T_{СИ}$ - битирувчилар малакасига ижобий муносабат (фикр) билдирган иш берувчилар салмоғи.</p>

2.2	Халқаро ва республика олимпиадалар ида ҳамда нуфузли танловларда мукофотлар (дипломлар) ва совринли ўринлар билан тақдирланган талабалар сони (I_{10})	5%	Халқаро олимпиадаларда, танловларда ва ЎзР Президенти стипендияси танловида олинган ҳар бир соврин ёки мукофот (диплом) учун 20 балл, Ҳукумат қарорлари асосида ташкил этилган республика олимпиадалари ҳамда танловларда олинган ҳар бир соврин ёки мукофот (диплом) учун 10 балл берилади.	$I_{10} = \left[\frac{20 \cdot C + 10 \cdot C_1}{P_1} \right] \cdot 100$ <p>Бунда: C – ОТМ талабаларининг халқаро олимпиадаларда, танловларда ва ЎзР Президенти стипендияси танловида олинган соврин ёки мукофот (диплом)лари сони; C_1 - ОТМ талабаларининг Ҳукумат қарорлари асосида ташкил этилган республика олимпиадалари, номли стипендиялар ҳамда танловларда олинган соврин ёки мукофот (диплом)лари сони, шунингдек давлат мукофотларини олганлар сони.</p>
2.3	Ўқишни тугатгандан кейин 6 ой мобайнида мутахассислиги бўйича ишга жойлашган ОТМ битирувчилари и улуши (I_{11})	5%	Битирувчилар бандлиги мониторинги натижалари асосида ўқишни тугатгандан кейин ўз мутахассислиги бўйича бандлиги таъминланган битирувчиларнинг ҳар 1 фоизига 1 балл, мутахассислиги бўйича ўз бизнесини ташкил қилганларнинг ҳар 1 фоизига 5 балл берилади.	$I_{11} = \left[\frac{P_8 + 5 \cdot P_9}{P_7} \right] \cdot 100$ <p>Бунда: P_7 – ОТМ битирувчиларининг умумий сони; P_8 – ОТМ битирувчиларидан мутахассислиги бўйича ишга жойлашганлари сони; P_9 – ОТМ битирувчиларида н мутахассислиги бўйича ўз бизнесини ташкил қилганлари сони.</p>
	III.	35%	ОТМнинг илмий	$I_{ис} = (I_{12} \cdot 8 + I_{13} \cdot 7 + I_{14}$

	ОТМнинг илмий салоҳияти ($I_{ис}$)		салоҳияти таркибини ташкил этган ($I_{12} - I_{16}$) кўрсаткичларнинг вазили ўрта арифметик қиймати тарзида аниқланади.	$\cdot 4 + I_{15} \cdot 7 + I_{16} \cdot 9) / 35$
3.1	Халқаро индекслар маълумотлари бўйича ОТМнинг ПЎ томонидан чоп этилган материалларнинг иқтибослик (чоп этилган материалларга мурожаатлар сони) даражаси (I_{12})	8%	ПЎ томонидан ўзбек, рус, хорижий тилларда чоп этилган материалларнинг иқтибослик даражаси (чоп этилган материалларга мурожаатлар сони) Google Scholar тизими ёрдамида аниқланади.	$I_{12} = \left[\frac{S_5 + S_6 + S_7}{P} \right] \cdot 100$ Бунда: S_5 – ОТМ профессор-ўқитувчилари томонидан илмий журналларда ўзбек тилида нашр этилган мақолаларга мурожаатлар сони; S_6 – ОТМ профессор-ўқитувчилари томонидан илмий журналларда рус тилида нашр этилган мақолаларга мурожаатлар сони; S_7 – ОТМ профессор-ўқитувчилари томонидан илмий журналларда хорижий тилларда нашр этилган мақолаларга мурожаатлар сони.
3.2	Йил мобайнида хорижий илмий журналларда (мақолаларнинг аннотациялари ва рефератив журналларда бериладиганга нашрларда) нашр этилган мақолалар ва	7%	Ҳар бир профессор-ўқитувчининг хорижий илмий журналларда (мақолаларнинг аннотациялари рефератив журналларда бериладиганга нашрларда) нашр этилган ҳар бир мақола ва интеллектуал мулк объектларига олинган сертификатлар (патентлар) учун 5 баллдан берилади.	$I_{13} = \left[\frac{S_4 + S_3}{P} \right] \cdot 5 \cdot 100$ Бунда: S_4 – ОТМ профессор-ўқитувчиларининг хорижий илмий журналларда (мақолаларнинг аннотациялари рефератив журналларда бериладиганга нашрларда) нашр этилган мақолалари

	интеллектуал мулк объектларига олинган сертификатлар (патентлар) сони (1 нафар ПЎТ ҳисобига, I_{13})			сони; S_3 - ОТМ профессор-ўқитувчилар томонидан интеллектуал мулк объектларига олинган сертификатлар (патентлар) сони.
3.3	Олий таълим муассасалари ходимлари томонидан химоя қилинган докторлик диссертациялари ва нашр қилинган монографиялар сони (100 нафар ПЎТ ҳисобига, I_{14})	4%	Ўрганилган йилда ОТМнинг асосий штатида ишлаётган профессор ўқитувчилари томонидан ҳар бир химоя қилинган докторлик диссертацияга 25 балл, ҳар бир нашр қилинган монографияга 15 балл берилади.	$I_{14} = \left[\frac{25 \cdot D + 15 \cdot S}{P} \right] \cdot 100$ Бунда: D – ОТМнинг асосий штатида ишлаётган профессор - ўқитувчилари томонидан химоя қилинган докторлик диссертациялари сони; S – ОТМнинг асосий штатида ишлаётган профессор-ўқитувчилари томонидан нашр этилган монографиялар сони.
3.4	Илмий-тадқиқот ишлари бўйича барча манбалардан тушган маблағлар миқдори (1 нафар профессор-ўқитувчига), шу жумладан:	16%		
	Хорижий илмий фондлар ва тадқиқот марказларини	7%	Ўрганилаётган йил давомида ОТМ, бўлинмалари, ходимлари иштирок этган хорижий илмий фондлар ва	$I_{15} = \left[\frac{T_1}{P} \right]$ Бунда: T_1 – ОТМда хориж илмий фондлари ва

	<p>нг грантлари ва буюртмалари ҳисобидан олинган маблағлар (1 нафар ПЎ ҳисобига, I₁₅)</p>		<p>тадқиқот марказларининг грантлари буюртмалари ҳисобидан ОТМга маблағлар (иш ҳақи, гонарар, техника, тадқиқот натижалари нашрлари, конференция, семинар тренинг, тақдимотлар ўтказиш учун ажратилган ва бошқа шунга ўхшаш маблағлар) ҳисобга олинади. Хорижий илмий фондлари ва тадқиқот марказларининг буюртмалари ҳамда грантлари асосида бажарилган илмий-тадқиқот ишлари бўйича тушган маблағлар суммасининг ПЎ сонига нисбатини (минг АҚШ доллари ҳисобидан) ҳар 1 фоизига 1 балл берилади.</p>	<p>тадқиқот марказлари ҳамда грантлари асосида бажарилган илмий тадқиқотлардан тушган маблағлар (иш ҳақи, миқдори (юз АҚШ доллари ҳисобидан)).</p>
	<p>Иқтисодиёт тармоқлари буюртмалари бўйича ўтказилган тадқиқотлардан, шунингдек, давлат грантлари ҳисобидан олинган маблағлар (1 нафар ПЎТ ҳисобига, I₁₆)</p>	<p>9% Ўрганилаётган йил давомида ОТМ, бўлинмалари, ходимлари иштирок этган иқтисодиёт тармоқлари буюртмалари бўйича ўтказилган тадқиқотлардан, шунингдек, давлат грантлари ҳисобидан ОТМга тушган маблағлар (иш ҳақи, рағбатлантириш, моддий техника, тадқиқот натижалари нашрлари, конференция, семинар тренинг,</p>	<p>$I_{16} = \left[\frac{T_2}{P} \right]$ Бунда: T₂ – ОТМда иқтисод тармоқлари буюртмалари асосида жорий этилган тадқиқотлардан олинган маблағ (ўн минг сўм ҳисобидан).</p>	

			<p>тақдимотлар ўтказиш учун ажратилган ва бошқа шунга ўхшаш маблағлар) ҳисобга олинади.</p> <p>Иқтисодиёт тармоқлари буюртмалари бўйича ўтказилган тадқиқотлардан, шунингдек, давлат грантлари ҳисобидан олинган маблағлар суммасининг ПЎ сонига нисбатини (ўн минг сўм ҳисобидан) ҳар 1 фоизига 1 балл берилади.</p>	
	IV. Бошқа турдаги кўрсаткичлар	10%	Бошқа турдаги кўрсаткичлар таркибини ташкил этган (I₁₇-I₂₀) кўрсаткичларнинг вазни ўрта арифметик қиймати тарзида аниқланади.	$I_{6к} = (I_{17} \cdot 4 + I_{18} \cdot 3 + I_{19} \cdot 2 + I_{20} \cdot 1) / 10$
4.1	Ахборот-ресурс марказининг ўқув адабиётлари, шу жумладан, электрон китоблар билан таъминланган лиги, электрон ресурслардан масофадан фойдаланишинг мавжудлиги, (1 нафар талаба ва 1	4%	<p>ОТМ таълим йўналишларида ўқув режадаги фанларнинг ўқув дастурларида келтирилган асосий адабиётлар (дарслик ва ўқув қўлланмалар) билан ҳар 6 нафар талабага битта ўқув адабиёти нисбатида таъминланганлиги ДТМ экспертлари томонидан ОТМ тақдим этган маълумотлар асосида ўрганилади. Ўрганилаётган йилнинг декабрь ойи ҳолати ҳисобга олинади. Асосий адабиётларнинг электрон</p>	$I_{17} = \left[\frac{\sum_{i=1}^n F_i \cdot N_i}{\sum_{i=1}^n N_i} + \frac{E_1 + E_2}{n} \right] \cdot 10$ <p>Бунда: n - ОТМ таълим йўналишлари (мутахассисликлар)да ўқув режадаги фанларнинг ўқув дастурларида келтирилган асосий адабиётлар сони F_i – фаннинг 1/6 нисбатда таъминланганлик улуши.</p>

	<p>нафар ПЎ ҳисобига фондлар сони, I₁₇)</p>	<p>китоблар шаклидаги салмоғи ўрганилади. ОТМ таълим йўналишларида ўқув режадаги фанларнинг ўқув дастурларида келтирилган асосий адабиётларнинг “Ziyouet”, Электрон таълим тизими ва Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси ахборот ресурслари ҳамда ОТМ ёки унинг бўлинмалари сайтлари ресурсларида жойлаштирилганлиги ўрганилади. Асосий адабиётларнинг шу фанларни ўқиган талабалар ва шу фанлардан дарс берувчи ўқитувчилар нисбатида ҳамда электрон китоблар шаклидагилари нисбатида таъминланганлигининг ҳар бир фоизига 1 балл берилади.</p>	<p>N_i – фанни ўқиган талабалар ва шу фандан дарс берувчи ўқитувчилар сони E₁ – асосий адабиётларнинг электрон китоблар шаклидагилари сони E₂ – асосий адабиётларнинг “Ziyouet”, Электрон таълим тизими ва Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси ахборот ресурслари ҳамда ОТМ ёки унинг бўлинмалари сайтлари ресурсларида жойлаштирилганлари сони</p>
4.2	<p>Ўқув жараёнида ва илмий тадқиқот ишларида АКТ воситаларида н фойдаланиш даражаси (компьютер техникаси, мультимедиа ускунаси, Интернетдан фойдаланиш</p>	<p>3% ОТМ даги жами компьютер техникаси, улардан интернетга уланганлари сони, компьютерларнинг ярқилиги, замонавий русумдагилари сони, ўқув жараёнида, бошқарувда, илмий тадқиқот фаолиятида фойдаланиладиганлари сони, мутахассислик фанлари бўйича лаборатория ва амалий машғулотларда ҳамда</p>	<p>$I_{18} = \left[\frac{P_{11}}{P_{10}} \right] \cdot 100$ <p>Бунда: P₁₀ – жами компьютерлар ва мультимедиа ускуналари сони; P₁₁ – ўқув жараёни ва илмий тадқиқотда фойдаланилаётган, шу жумладан интернетга уланган компьютерлар, махсус дастурлар ва</p> </p>

	имконияти, I ₁₈)		илмий тадқиқот ишларида фойдаланиладиган махсус дастурлар, шунингдек, фанлар бўйича электрон ўқув-услугий мажмуаларнинг мавжудлиги ва сони ҳақидаги маълумотлар ДТМ экспертлари томонидан ОТМ тақдим этган маълумотлар асосида ўрганилади. Ўқув жараёни ва илмий тадқиқотда фойдаланилаётган, шу жумладан интернетга уланган компьютерлар, махсус дастурлар ва фанлардан яратилган электрон ўқув-услугий мажмуалар ўрнатилган компьютерлар, мультимедиа ускуналарининг жами АКТ воситаларидаги улушининг ҳар бир фоизига 1 балл берилди	фанлардан яратилган электрон ўқув-услугий мажмуалар ўрнатилган компьютерлар, мультимедиа ускуналарининг сони.
4.3	Интернетда олий таълим муассасаси ҳақида маълумот олиш имконияти (ОТМ веб-сайтнинг сифати, олий таълим муассасаси ҳақидаги маълумотлар мавжудлиги, нашрлар ва материалларн	2%	1000/олий таълим муассасасининг Webometrics бўйича рейтинг (Интернет тармоғидаги халқаро рейтинг)*100	$I_{19} = \left[\frac{1000}{UP} \right] \cdot 100$ <p>Бунда: UP – ОТМнинг Webometrics бўйича рейтинг.</p>

	инг мавжудлиги, фойдаланувчи ларнинг электрон сўровлар учун контакт маълумотлари , сайтнинг янгилиниши, I ₁₉)			
4.4	Профессор- ўқитувчиларн инг ўрта махсус касб- хунар таълими муассасалари да ўқув машғулоти ни ўтказиши (I ₂₀)	1%	Олий таълим муассасалари профессор- ўқитувчиларидан ўрта махсус касб-хунар таълими муассасаларида ишлаётганларнинг хар бир фоизи учун 5 балл берилади.	$I_{20} = \left[\frac{5 \cdot P_6}{P} \right] \cdot 100$ Бунда: P ₆ – ўрта махсус, касб- хунар таълими муассасаларида ўриндошлик асосида ишлаётган ОТМ профессор- ўқитувчилари сони.

Изоҳ: ОТМ рейтинги республикадаги барча ОТМлардан маълумотлар тўлиқ олиниб, таҳлил қилингандан сўнг аниқланади. Рейтингни аниқлаш жараёнида баҳолаш методологияси ва ҳисоблаш формулаларига тегишли ўзгартиришлар таҳлиллардан кейин киритилади.

2.6. Олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш дастурий таъминоти

Юқоридаги параграфларда келтирилган маълумотлар асосида олий таълим муассасалари рейтингини баҳолашнинг автоматлаштирилган тизимини ишлаб чиқамиз. Дастлаб ҳисоблашларни осонлаштириш мақсадида олий таълим муассасалари рейтингини баҳолашнинг мезонлари асосида MS Office Excel дастурида амалга оширамиз. Бу қуйидагича кўринишда бўлади:

Ушбу дастур асосида бутун университет кафедраларини рейтингини ҳамда барча олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш мумкин. Бу ерда асосий камчилик, кўрсаткичларни ҳисоблаш формулалари очик тарздалигидир. Уни фойдаланувчи ўзгартириши мумкин. Шунинг учун қарорда келтирилган мезонлар асосида кўрсаткичларни ҳисоблаш ва олий таълим муассасасини рейтингини аниқлаш учун Visual Studio_C# дастурида дастур тузилди.

Ушбу дастурнинг ишлаши ҳақида тўхталиб ўтамыз.

Дастурга киришда факультет _ом ива факультетда нечта кафедра мавжудлиги ҳақида маълумот берилади. Олинган натижалар асосида кафедралар _ом ива кафедра мудирлари ҳақида маълумот сўровчи жадвал шакллантирилади (2.3–расм).

№	Кафедра номи	Кафедра мудирлари
1	Электроника ва микроэлектроника	Илиев Х.М.
2	Назарий электротехника ва электрон технологиялари	Абидов К.Г.
3	Бошқаришда ахборот технологиялари	Севинов Ж.У.
4	Асбобсозлик	Васильева С.А.
5	Метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштир...	Матякубова П.М.
6	Ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш	Юсупбеков А.Н.
7	Радиотехник тармоқлар ва тизимлар	Назаров А.М.
8	Ахборот тизимлари	Сагатов М.В.
▶ 9	Умумий физика	Юсупов Ж.
*		

2.3 –расм.

«Кейингиси» тугмаси босилганда биринчи қадамда олинган маълумотлар асосида шакллантирилган факультет рейтингини баҳолаш учун сўровлар жадвали тўлдирилади (2.4–расм).

№		Электроника ва микроэлектроника	Назарий электротехника ва электрон технологиялари	Бошқаришда ахборот технологиялари	Асбосбошиқ	Метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш	Ишлаб чиқариш жараёнларида автоматлаштириш	Радиотехник тармоқлар ва тизимлар	Ахборот тизимлари	Умумий физика
1	Общая численность ППС вуза (P)	12	20	18	13	25	16	17	24	19
2	степень PhD (ученую степень доктора наук, кандидата наук) зарубежных вузов (Px)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	степень магистра (дипломированного специалиста) зарубежных вузов (Py)	0	0	0	0	0	0	0	0	1
4	Общее количество студентов вуза, (P1)	324	2096	157	198	398	557	285	2500	2500
5	Количество опрошенных студентов	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	учебников (S1)	0	1	0	1	3	3	0	0	0
7	учебных пособий (S2)	2	1	2	6	6	1	4	10	4
8	учебно-методических комплексов (S3)	10	5	32	17	29	26	14	4	4
9	иностранн преподавателей (P2)	0	0	0	0	1	0	0	0	0
10	иностранн студентов (P3)	0	0	0	0	0	1	0	0	0
11	иностранн студентов, в том числе (СНГ) (для информация)	0	0	0	0	1	0	0	0	0
12	студентов, участвовавших в академическом обмене (P4)	0	0	0	0	0	1	0	0	0
13	ППС, участвовавшего в научных, образовательных проектах (зарубежных, совместных) (P5)	8	0	0	10	0	0	0	0	0
14	студентов- участников научных, образовательных проектов (зарубежных, совместных) (P5.1)	1	0	0	2	0	0	0	0	0
15	ППС, участвовавшего в международных конференциях, семинарах (P6)	10	0	18	0	8	16	0	5	0

Хисобот

2.4 –расм.

Сўровлар 93 пунктдан иборат бўлиб, тўлдирилган маълумотлар асосида ва юқорида университет рейтингини баҳоловчи формулалар орқали рейтинг хисоботи шакллантирилади (2.5, 2.6 –расмлар).

		max, балл	Электроника ва микроэлектроника	Назарий электротехника ва электрон технологиялари	Бошқаришда ахборот технологиялари	Асбосбошиқ	Метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш	Ишлаб чиқариш жараёнларида автоматлаштириш	Радиотехник тармоқлар ва тизимлар	Ахборот тизимлари	Умумий физика
1	1.1. Доля профессорно-преподавательского состава (ППС), имеющего степень PhD (ученую степень доктора, кандидата наук), магистра (дипломированного специалиста) зарубежных высших образовательных учреждений (вузов), входящих в число 500 лучших вузов мира	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	1.2. Уровень качества преподавания (по результатам опроса студентов)	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	1.3. Количество учебников, учебных пособий и учебно-методических комплексов, изданных в установленном порядке преподавателями вуза	5	2,22	1,00	4,20	4,44	3,91	5,00	2,35	1,30	0,94
4	1.4. Доля иностранных преподавателей и иностранных студентов (соответственно в % к общей численности)	3	0	0	0	0	3	0,07	0	0	0
5	1.5. Частие преподавателей и студентов в программах обмена с зарубежными вузами	4	4,00	0,00	1,91	2,87	0,59	1,89	0,00	0,38	0,00
6	1.6. Количество учебных курсов по направлению образования (специальности) с преподаванием на иностранных языках (в % от общего количества учебных курсов)	3	3	0	0	0	0	0	0	0	0
7	1.7. Уровень знания ППС иностранных языков и информационно-коммуникационных технологий	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	1.8. Доля преподавателей вуза, участвующих в проведении лекций (семинаров, практических занятий, тренингов) в аккредитованных зарубежных вузах, входящих в число 500 лучших вузов мира (в % от общего)	3	0	0	3	0	0	0	0	0	0
9	1.9. Численность ППС, проводящего учебные занятия в учреждениях ОСПО	1	0,00	0,37	0,37	0,26	0,40	0,84	0,20	0,70	0,71
10	2.1. Оценка знаний студентов по результатам выборочного тестирования студентов старших курсов по специальным профессиональным дисциплинам)	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	2.2. Оценка квалификации выпускников вуза по результатам опроса работодателей	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	2.3. Доля выпускников, трудоустроенных по специальности в течение 6 месяцев после окончания вуза	5	5,00	0,00	0,00	4,67	3,62	3,70	3,77	0,00	0,00
13	2.4. Количество студентов, удостоенных наград (дипломов) и занимающих призовые места на международных и республиканских олимпиадах и конкурсах	3	0,00	0,15	0,00	1,61	3,00	2,28	3,00	0,00	0,00
14	3.1. Цитируемость публикаций ППС вуза по данным международных индексов	7	4,93	4,28	1,32	1,09	0,30	5,82	0,60	0,14	7,00
15	3.2. Количество статей, изданных в зарубежных реферированных научных журналах, республиканских научных изданиях (включенных в список ВАК), опубликованных монографий (в расчете на 1 ППС)	4	1,97	1,99	4,00	1,32	1,42	3,56	0,82	0,45	0,23

Word'a
жўнатили

Excel'a
жўнатили

Принтер

2.5 –расм.

III-БОБ. ХАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИ

Битирув малакавий ишини бажариш давомида малакавий ишнинг мақсадидан келиб чиққан ҳолда фойдаланувчи компьютерда дастур тузиши талаб этилади. Шунинг учун ушбу бобда фойдаланувчиларнинг компьютерда ишлаш вақтидаги ҳаёт фаолияти хавфсизлигига тегишли масалалар кўриб чиқамиз.

Фойдаланувчилар компьютерда ишлаганда юз берадиган зарарли ва хавфли факторлар кучайган кўриш зўриқиши. Ортиқча экранга караш узоқни кўра олмаслик касаллигига йўлиқишига, кўзни чарчашига, бош оғришига, хавотирланишни кучайишига, асабни бузулишига, стресс юзага келишига олиб келади. ЭХМ фойдаланувчиси экраннинг доимо липиллаб, шаклларни ноаниқ кўринишидан, ҳамда дисплей ёритилганлиги билан хонанинг ёритилганлиги орасидаги тафовутга тез-тез мослашишидан толиқади. Маълумотларни киритиш пайтида бошлангич хужжатнинг сифатини ёмонлиги, фарқловчи объектларни турли хил масофада жойлашганлиги кўришга ёмон таъсир қилади. Курув толиқишини яна иш юзаси ва унинг атрофи бир текисда ёритилмагани, клавиатура ва экранда ёруглик окимининг акс этиши ҳисобига ёриг доғлар пайдо булишини зурайтиради. Кучайган кўриш нокулайлиги ва кейинги кўришни бўзулиши харфларнинг графикаси ёмон, шаклларнинг равшанлиги паст, ранглари ноаниқ, кўзга сезиларли липиллаш ва калтираш ва х.к бўлган ески видеотерминаллардан фойдаланганда пайдо булади.

Объектив изланишлар кўришнинг асосий функциялари (рангни ажрата билишни ўзгариши 19-25 %, кура олиш курсаткичини ўзгариши 12-33 % ва бошқалар) ёмонлашгани, ҳамда сезиларли даражада ишлаш қобилияти ва диққатининг пасайишини тасдиқлайди. Махсус аппаратура ёрдамида утказилган изланишлар шуни курсатдики, операторларда аниқ кўриш тургунлиги, кўриш анализаторининг электр сезувчанлиги ва лабиллиги (харакатчанлиги), кўриш уткирлиги ва мослашуви пасаяди, шунингдек кўз мускулларининг мувозанати бўзилади. Бу эса ЭХМ билан

ишлайдиганларнинг 80 % яқини кўришни ёмонлашувидан азият чекиб, кўзойнакдан фойдаланишига олиб келади.

Суюк-мускул зуриқиши. Кўпгина жараёнларни бажарган фойдаланувчида (дастурчи ва таъмирчилар кам даражада) елка, буйин, кул, оёк мускулларини ўзгармас ҳолатда ўзок вақт туриши уларни толиқишига ва ўзига хос шикоятларни юзага келишга сабабчи бўлади. 52,9 % текширилган операторларда буйин ва курак мускулларининг огрингани, котиб колгани ва уюшгани кайд килинган бўлса, 42,9 % - иш тугашига яқин умуртка погонасида огриқ пайдо бўлган, 15,2 %- кул ва оёк мускулларининг котиб колгани ва уюшгани кайд килинган. Турли гуруҳ мускулларда огрикни хис етиш шу билан боғлиқки, улар доимо кискарган ҳолатда туриб, бушашмайдилар, унинг натижасида кон айланиши ёмонлашади. кон орқали мускулларга озука моддалар етарли даражада тез келмайди, иккинчи тарафдан мускулларда емирувчи моддалар тупланиб қолиши сабабли огриклар вужудга келади. Қимирламай утиришдан зуриқиш туфайли пайдо бўладиган купгина касалликларнинг сабабчиси клавиатура тўзилишининг макбул емаслигидан деб ҳисобланади. Ишлаётган пайтда кулларнинг клавиатурага параллел бўлиб туриши учун пайларга ва мускулларга зуриқиш келади.

Электромагнит майдонлари ва уларнинг таъсирини оқибатлари. Компьютернинг ишлаш жараёнини таҳлил қилишда видеотерминаллардан фойдаланиш пайтида юзага келадиган электромагнит майдонларининг (ЭММ) бевосита таъсирига алоҳида аҳамият берилиши даркор, чунки улар терида тошмалар пайдо бўлишига, кўз корачигини хиралашишига, хомиладорликнинг ёмон кечишига ва соғлиқка жиддий зарар келтирадиган бошқа ўзгаришларга сабабчи бўлиши мумкин. Видеотерминаллар рентген, ультрабинафша, кўринадиган спектрлаги, инфрақизил, радиочастотадаги, жуда паст, саноатдаги билан, частотадаги электромагнит нурланишининг манбаидир. Бундан ташқари улар аэрон оқимларни ва электростатик майдонни юзага келтиради.

Шовқин, зарарли моддаларнинг таъсири, иссиқлик ажралиши хавфи.

Юқорида санаб утилган компьютерда ишлаш хусусиятлари ҳамда кўриш, эмиссион параметрлар билан боғлиқ. Зарарли факторлардан ташқари, бошқалардан фойдаланганда унинг ўзидан ва урнатилган ускуналардан шовқин, иссиқлик ва захарли моддаларни ишчи зонасида тарқалиши ҳам фойдаланувчига ёмон таъсир утказиши мумкин. Бундан ташқари, техника хавфсизлигига сўзсиз роия қилмаслик натижасида электр энергиясидан таъминланаётган асбоб-ускуналардан доимо электр токи билан жарохатланишнинг потенциал хавфи мавжуддир. Электр токи билан таъминлаш манбаига бир неча электр асбобларини бир йўла улаш ҳамда нотугри фойдаланиш натижасида ортикча юкланиш сабабли ёнгин чиқиш хавфи мавжуддир.

Компьютер билан ишлаш жараёнида ушбу зарарли ва хавфли ишлаб чиқариш факторларини куриб чиқамиз.

Хусусий компьютер жойлашган хонадаги акустик шовқин принтерларни, купайтириш техникасини, ҳамда компьютер вентиляторини ўзининг совитиш тизимини ва трансформаторини ишлашидан юзага келади. Бундан ташқари ХКни юқори частотали трансформатори ультратовуш тебранишларни ҳам генерасия қилиши мумкин. Бундай хоналардаги шовқин даражаси 80 дБ га етипги мумкин, бу еса меъерий курсаткичлардан анча юқоридир.. Маълумки, шовқин асаб тизимига, юрак-томир аъзоларига, ҳамда хазм қилиш органларига салбий таъсир курсатади. Ҳисоблаш техникасидан фойдаланилганда компьютер корпуси ва унинг қисмлари тайёрланган пластик масса чиқарадиган зарарли махсулотлардан иш зонаси ифлосланиши мумкин. Хусусан, ҳисоблаш техникаси ишлатилаётган хонада улчанган микдорлари хайриятки кичик бўлган. полихлорланган бифиниллар

Компьютерда ишлагандаги хавфсиз санитар-гигиеник, ташкилий-техникавий, эргономик ва профилактик чора-тадбирлар. Хусусий компьютерда ишлаш жараёнида юқорида айтилганидек, бир қатор зарарли

ва хавфли факторлар операторнинг иш қобилиятига ва соғлиғига салбий таъсир курсатиши мумкин. Бу факторларга биринчи навбатда кўзга тушадиган ўзига хос огирлик, кам ҳаракатчанлик бир хилдаги ва иш зуриқиши, электромагнит майдони, ҳамда шовкин ва иссиқлик ажралишидир. Уларнинг манбаи бўлиб нафакат қурувчи ва змиссион параметрли компьютер қурилмасининг ўзи, балки санитар-гигиеник ва ергономик параметрлари билан характерланадиган иш жойи, иш ва дам олиш тартиби ҳисобланади, Турли хилдаги, келиб чиқишига, интенсивлиғига қура фойдаланувчига таъсир қилувчи факторларга қарши санитар-гигиеник ва ташкилий-техникавий тадбирлар комплекси факатгина муҳитнинг меъёрий курсаткичларига риоя қилганда, ҳамда компьютернинг гигиеник сертификатга мувофиқ бўлиб, иш тугри ташкил этилганидагина қул келади.

Хона ва иш жойларини рационал ёритиш, иш жойларини ташкил этиш. Компьютерларни хонада тугри жойлаштириш ва тўғри лойиҳаланиб, урнатилган ёриткичлар фойдаланувчини кўришини сақлайди, асаб тизимига қушимча огирлик бермайди, операторни нормал фаолиятини таъминлайди, иш фаолиятидаги хатоларни кескин қамайтиради.

Компьютерларни алоҳида хоналарга 5-6 дисплейдан ортик бўлмаган ҳолда жойлаштириш тавсия этилади, бу энг аввало микроклимни йўл қўйилган қийматлари параметрларини таъминлашга имкон беради. (санитар нормаларга мувофиқ битта фойдаланувчи учун 6 м² майдон, ҳажми- 20 м³ дан, мактаб ва мактабгача муассасалар учун - 24 м³ дан кам бўлмаслиги керак). Гигиена нуқтаи- назаридан компьютерни шундай жойлаштириш керакки, экрандан кўзни қутарганда, хонадаги энг ўзоқда жойлашган нарса ҳам кўринсин. Операторнинг иш жойини қириш ешиғига юзи қараган ҳолда жойлаштириш энг самарали ҳисобланади. Енг ўзоқ масофага нигоҳни утқизиш имкони- компьютерда ишлагандаги кўриш тизимининг огирлигини қамайтиришни энг самарали усули ҳисобланади.

Иш жойини хонанинг бурчакларига ёки деворга каратиб, (компьютердан деворгача бўлган масофа 1 м дан кам бўлмаслиги керак), деразадан тушган ёруглик кўз учун ортикча юк бўлганлиги учун деразага караб жойлаштирмасликка интилиш даркор Шунини еслатиб утамизки, агар бир хонада бир неча компьютерлар жойлашган бўлса, электрмагнит нурларнинг таъсирини камайтириш учун бир монитор экранидан иккинчининг орқа деворигача масофа 2 м дан кам бўлмаслиги, ён деворлари ораси еса 1.2 м дан кам бўлмаслиги керак.

Санитар коидаларга мувофиқ шахсий компьютерлар жойлашган хонада аралаш ёритилганлик, яъни табиий (куёш нури ҳисобига) ва сунъий булиши керак Шунинг учун иш жоиларини бинонинг ертула қисмида, барча укув юртларида ҳамда мактабгача муассасаларда еса сокол каватларида ҳам ташкил етишга йўл қуиилмайди

Табиий ёритилганлик иложи борича шимолга ва шимоли-шаркка йўналтирилган бўлиб, табиий ёритилганлик коэффисиенти (ТЁК) тургун кор билан коплангин зоналарда -1,2 % дан, бошқа территорияларда еса 1,5 % кам бўлмаслиги керак. Шимолга йўналтириш имкони бўлмаса, интенсив куёш нури жанубий ва гарбий деразалардан ялтиллашлар юзага келтирмаслиги ва ишлашга халакит қилмаслигига карата чора-тадбирлар қурилиши керак. Бунинг учун деразаларни пардалар, жалюзи, ташки тускичлар билар таъминлаш керак, ундан ташқари иш жойи деразага нисбатан ёнламасига жойлашган бўлиб, табиий ёруглик чап тарафдан тушиши мақсадга мувофиқдир. Компьютерлар шундай жойлашиши керакки, ёник экран бошқа операторнинг кўриш майдонига тушмаслиги, экранларда табиий ва сунъий ёритилганликнинг аксидан ялтиллашлар бўлмаслиги керак.

Агар ушбу тавсиялар ёрдамида хонадаги монитор экранининг ялтиллашини юкотмаса, кўриш шароитини яхшилаш мақсадида қуйидаги талабларни бажаришни масалахат берадилар: экраннинг егилганлигини шундай ўзгартириш керакки, люминесцент лампаларидан таркалаётган

нурларга перпендикуляр булсин; иложи булса, хонадаги экранда акс бераётган предметларни суриш керак; пардалар керакли эффектни бермаса, ёруглик лампаларини учириш керак.

Хусусий компьютерда ишлагандаги электр хавфсизлиги. Курилмалар агар 36 В, бундан ташкари 220 В кучланиш ишлатадиган электр тармоги билан контактда бўлганида шикастланиш хавфи доимо мавжуддир. Бу бепарволик натижасида очик ток утказувчиларга тегиб кетиш холларида, аксарият пайтларда турли хилдаги сабаблар (ток зурикиши, сифатсиз изолясия, механик бўзулишлар) туфайли юз бериши мумкин. фойдаланиш жараёнида ток утувчи кисмларнинг, шу жумладан, кучланиш остидаги ток симларининг изолясиясига зарар етиши, натижада уларга билмай тегиб кетиш оқибатида жароҳатланиш, оғир холларда хатто инсонни улимига олиб келиши мумкин.

Кучайган электр хавфсизлиги зонаси бўлиб, электр курилмаларни ва электр жихозларни токка улаш жойлари ҳисобланади. Купинча розеткаларни полга жойлаштиришади, бундай килишга еса йўл куйиш керак емас, бундан ташкари уларни кувватидан ортикча юклантириш натижасида изолясияси заха булади ва киска тукнашувга олиб келади.

Бундай холатни юқотиш, аникроги, электрдан жароҳатланишни минимумга келтириш учун «Истеъмолчиларни электр курилмалардан фойдаланиш Қоидалари» ва «Истеъмолчиларни электр курилмалардан фойдаланишидаги техника хавфсизлиги қоидалари», ҳамда «Электр жихозларнинг курилмалари қоидалари» талабларига риоя килиш зарурдир.

Компьютер билан ишлаганда электр токидан жароҳатланишни олдини олиш учун ток юрувчи кисмларга яқинлашмасликни таъминлаш учун кушимча тусиш курилмалари урнатилиши керак, асосий кучланиш манбаидан жароҳатланишни пасайтириш учун булувчи трансформатордан фойдаланиш мумкин, хар кайси холатда ҳам электр курилмаларида албатта мухофазаловчи ерга улаш ёки нолга улаш (мухофазаловчи учириш)

булиши керак. компьютерларни сифатли ишлашнинг таъминлаш учун алоҳида ерга улаш контури яратилади.

Шахсий ҳисоблаш воситаларини ишлатиш жараёнида таъмирлаш, монтаж қилиш ва профилактика ишларини бажариш зарурати юзага келади. Мактабгача тарбия муассасаларида ва уқув юртлирида ЭҲМ ва ХТ ни бевосита уқув хоналарда таъмирлаш ишларини олиб бориш тақикланади.

Электр қурилмаларини ишлатиш вақтида юқорида зикр етилган қоидаларга сўзсиз амал қилишдан ташқари, барча қучланишни учириш билан боғлиқ техникавий қораларни, яъни иш бажариш учун ажратилган участкада ги қурилмалар учириш ва ўз-ўзидан ёки бехосдан уланишга қарши қораларни қўриш, иш жойларида зарур бўлса, тусиқлар қуйиш, плакатлар ва огоҳлантирувчи белгалар осийш, ток учирилганлигини текшириш, ерга улашни амалга ошириш қабиларни бажариш керак.

Ҳисоблаш техникаси билан боғлиқ барча электр монтаж ва таъмирлаш ишларини бир йўла икки бажариши керак, электрдан жарохатланиш юз берса, токни учирувчи ва биринчи врач қелгунга қадар ёрдам берадиган одам бўлсин. сазловчи албатта резина қиламчада булиши ва электр схемасини қорпусга ва ток утувчи симларга тегмай текшириши керак

Ҳисоблаш техникасини таъмирлаш пайтида қуйидагилар тақикланади: блок ва усқуналарни улаш учун изолясияси заха бўлган симларни ишлатиш; токка уланган қурилмани пайвандлаш ва деталларни урнатиш; ток ва қучланишни изолясия қилинмаган симлар ва қисқичлар билан текшириш; қучланиш остида бўлган қурилмаларга блок ва усқуналарни улаш; токка уланган қурилманинг предохранителини алмаштириш; муқофазаловчи воситаларсиз юқори қучланишли қурилмаларда ишлаш.

Қучланиш тармоғидаги бошқа электр қурилмаларида носимметрик қучланиш туфайли авария содир булиш еҳтимолини олиш, тармоқдан

компьютер қурилмаларини ишончли учириш ва техника ҳамда ишловчиларни электр хавфсизлигини таъминлаш мақсадида бир қатор монтаж талабларига риоя қилиш керак:

Биринчидан, барча ШЭХМ ва ташки қурилмаларни электр тармогини учириб улаш керак. Иккинчидан, битта шахсий компьютернинг барча қурилмаларини ва унга уланадиган ташки мосламалар электр тармогининг битта фазасига уланиши керак.

Учинчидан, тизим блокининг корпусини ва ташки қурилмаларинининг ерга уланишини алоҳида ташки контур орқали бажарилиши керак. Туртинчидан, компьютер қурилмаларини учириш учун битта муҳофазаловчи автоматли счот ва рубильникдан фойдаланиш керак.

Компьютернинг қучланиш блоқини тармоққа тармоқ филтрити орқали уланишини батафсилроқ қуриб чиқамиз. Филтритинг хизмати - конденсаторларни нолга ва фазага улаш ёрдамида тармоқдаги токнинг юқори частотали ташқил етувчилари тусикларини ерга ўзатишдан иборат. Бунинг учун учта йўлкали вилка ва розеткадан фойдаланилади. «Ерга улаш» симини контурга уланади, қучланиш тармогининг нолига ҳам улашга рухсат берилади. Амалда бу иккиси ҳам бир хилдир, фарқи фақат оғир фойдаланиш шароитидагина сезилади.

Агар компьютернинг (ёки бошқа қурилмаларнинг) «ерга улаш» сими ҳеч қаерга уланмаса, қурилма корпусида 110 В ўзгарувчан қучланиш пайдо булади, негаки, филтрити конденсатори қучланиш сигимини булувчи каби ишлайди, сигимлари тенг бўлгани учун у 220В қучланишни иккига булади.

Электр хавфсизлиги қоида ва талабларига риоя қилиш фойдаланувчинини электр тоқидан жароҳатланишдан максимал химоя қилади. Лекин, агар бахтсиз ходиса юз берса, биринчи навбатда ҳар қандай усул билан зудликда ток таъсирини тухтатиш (рубильникни учириш, жабрлангандан электр симини қурук; ёғоч ёки шунга ухшаш нарса билан олиб ташлаш, зудлик билан врачни чақиритиш) керак. агар жабрланувчи

хушини юкотмаган ва нохушлик сезган булса, врач келгунга кадар унга тинчлик, тоза хаво иссклик билан таъминлаш керак.

Жабрланувчи огир холатда (хушидан кетган, пульси юк, ўзук нафас олаётган) булса, зудлик билан «оғиздан-оғизга» усули билан минутига 12-15 марта сунъий нафас олишни ва юракни секундига бир марта босиш билан массажни бошлаш керак ва касал ўзига келгунга кадар (кўз корачигининг диаметри тикланади, яъни нормал холатгача кичраяди, пульс кайтади, нафас олиши нормаллашади) давом еттирилади. инсон ўзига келгандан кейин берилаётган ёрдамни яна 5-10 минут давом еттирилади, сунг уни или хонага ёткизиб, купрок иссик чой бериш керак. Хар қандай холатда ҳам малакали тиббий ёрдам курсатишни таъминлаш керак.

Ёнгин хавфсизлиги. ЭХМдан фойдаланилганда турли хилдаги ёнишлар хавфи доимо мавжуддир. Замонавий компьютерларда электрон схемаларнинг элементларини жойлашиш зичлиги жуда юкоридир, улаш смлари, коммуникацион кабеллар бир-бирига жуда яқин жойлашгандир. Улар дан ток окканида, катта микдорда иссиклик ажралади, баъзи булимларда харорат 80-100°C.гача кутарилиши мумкин. Бу уланган симларнинг изолясиясини еришига, очилиб колишига, окибатда учкунланиш билан биргаликда киска тукнашув содир булишига, электрон схемаларнинг элементларига йўл куйилмас даражадаги ортикча огирлик тушишига олиб келади. Улар кизиши натижасида учкунларни сачратиб, ёна бошлайдилар.

ЭХМдаги ортикча иссикликни юкотиш учун хавони кондиционерлаш ва вентилиясия тизими хизмат қилади. Лекин бу тизимлар машина заллари ва бошқа хоналар учун кушимча ёнгин хавфини юзага келтиради, чунки бир тарафдан, хаво ўзатувчи мосламалар барча хоналарга оксидловчи ҳисобланмиш кислород ўзатишни таъминласа, иккинчи тарафдан, ёнгин содир бўлганда, уларни хоналарга тезда таркалишига ёрдам беради.

Электр курилмаларига ток алохида ёнгин хавфи бўлган кабел симлари оркали ўзатилади, ёнувчи изолясия материалнинг мавжудлиги,

электр учкуни ва электр ёйи сифатидаги манбалар ехтимоли борлиги, сертармокланганлиги ва яқинлашиш кийинлиги кабел линияларидан ёнгин чикиши ва ривожланиши ехтимоли янада катталигидан далолат беради.

Ахборот ташувчи воситаларни саклаш учун металл шкафлардан фойдаланилади, саклаш хонасининг ешиги ҳам ёнмайдиган булиши керак. Ёнгин профилактикаси бўйича ташкилий ва техник чора-тадбирлар мажмуаси, ёнгинни олдини олиш, ёнгин чиккан пайтда одамларни хавфсизлигини таъминлаш, оловнинг таркалишига йўл қўймаслик, ҳамда ёнгинни мувоффақиятли ўчиришга шароит яратиш имконини беради.

ХУЛОСА

1. Олий таълим муассасаларининг замонавий ҳолати ва сифатини баҳолаш мезонлари ўрганилди.

2. Олий таълимда сифат таъминотини бошқариш – юқори рейтинг кўрсаткичи кафолати, сифат таъминоти ва олий таълим муассасалари стратегияси ҳамда таълим сифатини таъминлашда мотивация ва мобилизация масалалари кўриб чиқилди.

3. Олий таълим муассасалари рейтинги – сифат ва тараққиёт омили ҳамда олий таълим муассасаси халқаролашуви хусусиятлари кенг ёритилди.

4. Олий таълим муассасалари рейтингда илмий-тадқиқот ишларининг роли ўрганиб чиқилди.

5. Рақамли кутубхоналарни ривожлантириш бўйича лойиҳалар таҳлили ва уларнинг олий таълим муассасалари рейтингини оширишдаги ўрни баён этилди.

6. Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш мезонлари асосида олий таълим муассасалари рейтингини баҳолашнинг дастурий таъминоти ишлаб чиқилди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Каримов И. А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Тошкент, 2013 й.
2. Каримов И. А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш-энг олий саодатдир. –Тошкент, 2015 й.
3. Европа иқтисодий ва ижтимоий кўмитаси ҳамда Худудий кўмитанинг олий таълимда сифат таъминотининг бориши ҳақида ҳисоботи», Брюссель (28.1.2014). http://ec.europa.eu/education/policy/higher-education/doc/quality_en.pdf
4. Олий таълим сифатини оширишга қаратилган Темпус конференцияси, Каир 2008.http://eacea.ec.europa.eu/tempus/documents/cairoreport_en.pdf.
5. Олий таълимнинг Европа худудида сифат таъминоти учун ўзгартирилган стандартлар ва етакчи тамойиллар юзасидан Болония гуруҳига 2014 йилнинг феврида тақдим этилган таклифлар (2014) <http://revisionesg.wordpress.com/>
6. «Олий таълимнинг Европа худудида сифат таъминоти юзасидан стандартлар ва таклифлар». http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/ESG_3edition-2.pdf
7. Tia Loukkola и Тереза Чжан «Сифат маданияти таълими»: 3 бўлим. 2010 й. [http://www.eua.be/pubs/examining quality culture](http://www.eua.be/pubs/examining_quality_culture).
8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги “Республика олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги 371-сонли Қарори.
9. “Олий таълим муассасалари рейтингини аниқлаш тартиби тўғрисида”ги Низом.
10. Аржанова И.В, Райчук Д.Ю. Бенчмаркинг как инструмент формирования международных совместных образовательных программ в России/Бенчмаркинг в университетском управлении//Университетское управление. 2005-4-5. С.56.

11. De Wit, Hans. Internationalization of higher education in the United States of America and Europe. A historical, comparative and conceptual analysis. Westport, CT: Greenwood Press, 2012.
12. Altbach P. G., & Peterson, P. M. Higher education in the 21st century: Global challenge and national response. New York [Boston]: Institute of International Education; Boston College Centre for International Higher Education, 1999.
13. Knight, J. Internationalization remodeled: Responding to new realities and challenges (in publication), 2014.- P.10-12.
14. Knight, J. Updated definition of internationalization. International higher education, 33(Fall), 2, 2015.
15. OECD.Tertiary Education for the Knowledge Society OECD Thematic Review of Tertiary Education: Synthesis Report. Volume 3., 2015. - P. 63.
16. Philip G.Altbach, Liz Reisberg, Laura E. Rumbley. Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A report prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. P.10.
17. Knight, J. Trade in higher education services: The implications of GATS. London: The Observatory on Borderless Higher Education, 2015. - P.13-15.
18. www.eu-timur.org
19. <http://em-gsmart.zgis.net>
20. <http://www.canem.ulpgc.es>
21. <http://www.ef.uni-lj.si/euroasiancea>
22. Ганиева Б.И. Европа мамлакатларида рақамли кутубхоналарнинг ривожланиш фаолияти таҳлили // Электрон кутубхона тармоқларида илмий-таълимий ахборотлар яратиш ва улардан фойдаланиш технологиялари.-Тошкент, 2014.-Б.17-25.

```
using System;
using System.Collections.Generic;
using System.ComponentModel;
using System.Data;
using System.Drawing;
using System.Linq;
using System.Text;
using System.Threading.Tasks;
using System.Windows.Forms;
using System.Reflection;
using ExcelObj = Microsoft.Office.Interop.Excel;

namespace WindowsFormsApplication1
{
    public partial class Form1 : Form
    {
        public Form1()
        {
            InitializeComponent();
        }
        private void button1_Click(object sender, EventArgs e)
        {
            OpenFileDialog ofd = new OpenFileDialog();
            //Задаем расширение имени файла по умолчанию.
            ofd.DefaultExt = "*.xls;*.xlsx";
            //Задаем строку фильтра имен файлов, которая определяет
            //варианты, доступные в поле "Файлы типа" диалогового
            //окна.
        }
    }
}
```

```

ofd.Filter = "Excel Sheet(*.xls)|*.xls";
//Задаем заголовок диалогового окна.
ofd.Title = "Выберите документ для загрузки данных";
ExcelObj.Application app = new ExcelObj.Application();
ExcelObj.Workbook workbook;
ExcelObj.Worksheet NwSheet;
ExcelObj.Range ShtRange;
DataTable dt = new DataTable();
if (ofd.ShowDialog() == DialogResult.OK)
{
    textBox1.Text = ofd.FileName;
    workbook = app.Workbooks.Open(ofd.FileName, Missing.Value,
    Missing.Value, Missing.Value, Missing.Value,
    Missing.Value, Missing.Value, Missing.Value, Missing.Value,
    Missing.Value, Missing.Value, Missing.Value, Missing.Value,
    Missing.Value);
    //Устанавливаем номер листа из которого будут извлекаться
данные
    //Листы нумеруются от 1
    NwSheet = (ExcelObj.Worksheet)workbook.Sheets.get_Item(1);
    ShtRange = NwSheet.UsedRange;
    for (int Cnum = 1; Cnum <= ShtRange.Columns.Count; Cnum++)
    {
        dt.Columns.Add(new DataColumn((ShtRange.Cells[1, Cnum] as
ExcelObj.Range).Value2.ToString()));
    }
    dt.AcceptChanges();

    string[] columnNames = new String[dt.Columns.Count];
    for (int i = 0; i < dt.Columns.Count; i++)

```

```

    {
        columnNames[0] = dt.Columns[i].ColumnName;
    }
    for (int Rnum = 1; Rnum <= ShtRange.Rows.Count; Rnum++)
    {
        DataRow dr = dt.NewRow();
        for (int Cnum = 1; Cnum <= ShtRange.Columns.Count; Cnum++)
        {
            if ((ShtRange.Cells[Rnum, Cnum] as ExcelObj.Range).Value2 !=
null)
            {
                dr[Cnum - 1] = (ShtRange.Cells[Rnum, Cnum] as
ExcelObj.Range).Value2.ToString();
            }
        }
        dt.Rows.Add(dr);
        dt.AcceptChanges();
    }
    dataGridView1.DataSource = dt;
    app.Quit();
}
else
    Application.Exit();
}
private void открытьToolStripMenuItem_Click(object sender, EventArgs e)
{
    string str;
    int rCnt;
    int cCnt;
    OpenFileDialog opf = new OpenFileDialog();

```

```

opf.Filter = "Excel (*.XLS)|*.XLS";
opf.ShowDialog();
System.Data.DataTable tb = new System.Data.DataTable();
string filename = opf.FileName;
Microsoft.Office.Interop.Excel.Application ExcelApp = new
Microsoft.Office.Interop.Excel.Application();
Microsoft.Office.Interop.Excel._Workbook ExcelWorkBook;
Microsoft.Office.Interop.Excel.Worksheet ExcelWorkSheet;
Microsoft.Office.Interop.Excel.Range ExcelRange;
ExcelWorkBook = ExcelApp.Workbooks.Open(filename, 0, true, 5, "",
"", true, Microsoft.Office.Interop.Excel.XlPlatform.xlWindows, "\t", false,
false, 0, true, 1, 0);
ExcelWorkSheet =
(Microsoft.Office.Interop.Excel.Worksheet)ExcelWorkBook.Worksheets.get_It
em(1);
ExcelRange = ExcelWorkSheet.UsedRange;
for (rCnt = 1; rCnt <= ExcelRange.Rows.Count; rCnt++)
{
    dataGridView1.Rows.Add(1);
    for (cCnt = 1; cCnt <= 2; cCnt++)
    {
        str = (string)(ExcelRange.Cells[rCnt, cCnt] as
Microsoft.Office.Interop.Excel.Range).Value2;
        dataGridView1.Rows[rCnt - 1].Cells[cCnt - 1].Value = str;
    }
}
ExcelWorkBook.Close(true, null, null);
ExcelApp.Quit();
releaseObject(ExcelWorkSheet);
releaseObject(ExcelWorkBook);

```

```
    releaseObject(ExcelApp);
}
private void releaseObject(object obj)
{
    try
    {
        System.Runtime.InteropServices.Marshal.ReleaseComObject(obj);
        obj = null;
    }
    catch (Exception ex)
    {
        obj = null;
        MessageBox.Show("Unable to release the object " + ex.ToString());
    }
    finally
    {
        GC.Collect();
    }
}
}
```